

Mary Lyon: Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu ve Mezunlarının Osmanlı Devleti'nde Eğitim Misyonerliği Faaliyetleri*

Mary Lyon: Mount Holyoke Female Seminary and Educational Missionary Activities of Its Graduates in the Ottoman State

Dr. Füsün Çoban Döşkaya

ORCID No: 0000-0001-8121-4139

Dokuz Eylül Üniversitesi

Öz: ABD'nin Massachusetts eyaletinin South Hadley kasabasında bulunan Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu (Mount Holyoke Female Seminary) kimyacı ve eğitimci Mary Lyon (1797-1849) tarafından 1837 tarihinde kurulmuştur. Bu okul ABD'de kızlar için açılmış ilk bağımsız yüksekokuldur ve 1893 yılında kurumun adı Mount Holyoke Üniversitesine (Mount Holyoke College) değiştirilmiştir. Bu çalışmada okulun kurucusu, okulun eğitim felsefesi ve Osmanlı Devleti'nde ABCFM misyoneri olarak görev yapan okulun kimi mezunları ele alınmaktadır. Çalışmada, Osmanlı'da Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu benzeri okullar açan bu misyoner kadınların Anadolu'da eğitim misyonerliği üzerinden faaliyetlerde bulunup Amerikan Board'un Osmanlı Devleti'nde yürüttüğü politikalarına destek verdikleri gösterilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mary Lyon, Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu, ABCFM, Kadın Misyonerler, Osmanlı Devleti

Abstract: Mount Holyoke Female Seminary was founded by chemist and educator Mary Lyon (1797-1849) in South Hadley, Massachusetts, USA, in 1837. This school is the first independent college for female students in the United States, and in 1893 the institution's name was changed to Mount Holyoke College. In this study, the founder of the school, the educational philosophy of the school, and the effects of some of its graduates that worked in the Ottoman State as ABCFM missionaries are examined. This study tries to show that these missionary women founded schools similar to Mount Holyoke Female Seminary in the Ottoman State and indulged in educational missionary activities in Anatolia and supported the policies of the American Board in the Ottoman State.

Keywords: Mary Lyon, Mount Holyoke Female Seminary, ABCFM, Women Missionaries, Ottoman State

* Bu çalışmanın bazı bölümleri 13-14 Haziran 2019 tarihleri arasında İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde düzenlenen Uluslararası "Değerler ve Semboller: Adalet Kavramı" Sempozyumu'nda "Osmanlı Devleti'nde Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu Mirası" başlığı ile sunulmuştur. Metin içerisinde yer alan çeviriler bana aittir.

Giriş

19. yüzyılın başlarından itibaren Amerikalı kadınlar misyonerlik çalışmaları içerisinde yer almış, gittikleri ülkelerde sadece inandıkları dinin ilkelerini yaymakla kalmamış, kamusal hayatta da yer alarak bölgede yaşayan kadınları etkilemeye çalışmışlardır. Amerikalı kadın misyonerlerin yetiştirildiği kurumlardan biri olan Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu (Mount Holyoke Female Seminary) 1837 yılında Mary Lyon tarafından kurulmuştur. ABD'nin kadınların yükseköğretimine yönelik ilk kamu kuruluşu olan ve bir dini kurum olarak açılan bu okul, kısaca Amerikan Board (Amerika Yabancı Misyon Temsilcileri Birliği) (American Board of Commissioners for Foreign Missions) (ABCFM)¹ olarak anılan, ABD'nin en güçlü Protestan misyonerlik örgütü ile yakın ilişki içerisinde olmuştur. Okulun kurucusu Mary Lyon'un yönetimde olduğu yıllarda ve hemen sonrasında döneminde okulun mezunları ya öğretmenlik mesleğini seçmiş ya da dış misyonlarda Amerikan Board misyoneri olarak çalışmışlardır. 1810 yılında ABD'de "yurt dışına dini ve yardım amaçlı görevliler yollamak üzere" kurulan Amerikan Board kapandığı 2010 yılına kadar "Türkiye ve Balkanlar'ın yanı sıra Suriye ve Orta Doğu'nun diğer bölgelerindeki ABCFM ve bağlantılı kuruluşların istasyonları aracılığıyla sürdürülen eğitim, sağlık ve yayın faaliyetlerine ilişkin belge ve raporlar"² tutmuştur. Bu misyonerlik teşkilatı başta ABD'nin dış ülkelere yönelik misyonerlik faaliyetlerini yürütmek için kurulmuş olsa da, yıllar içerisinde amacı sadece Hristiyanlığı yaymak ile sınırlı kalmamış, siyasi hâkimiyet kazanmak ve kültürü aktarmak da hedefleri arasına dâhil edilmiştir.³

Bu çalışmanın amacı misyonerlik çalışmaları için önemli bir kurum olan Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun Osmanlı Devleti'ndeki etkisini göstermektir. Çalışma içerisinde okul ve kurucusunun misyonerlik felsefesi, kurumun 1893 yılında "Mount Holyoke Üniversitesi" (Mount Holyoke College) adını almasına kadar irdelenecek ve Osmanlı Devleti'nde Amerikan Board misyoneri olarak görev yapmış olan okulun kimi mezunlarına değinilecektir. Osmanlı'ya gelen bu okul mezunlarının Osmanlı'da yürüttüğü faaliyetler, açtıkları Mount Holyoke Okulu benzeri eğitim kurumları üzerinden incelenecektir. Çalıştıkları bölgeye olan siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri ve eğitim misyonerliği yoluyla Osmanlı Devleti aleyhinde yaptıkları çalışmalar anlatılacaktır.

Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun okulun ilk elli altı yıllık süresince adında bulunan "female seminary" ifadesi bu çalışmada "kız ilahiyat okulu" şeklinde Türkçeye çevrilmiştir. Kız ilahiyat okulları Amerikan İç Savaşı (1861-1865) öncesinde kızların erkeklerden farklı eğitim alıyor olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. On dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyılın başlarında ABD'de yaygın olarak görülen bu okullar kadınların eğitim almasının önünü açmaya çalışan özel eğitim kurumlarıdır.

1820-1850 yılları arasında ABD'de eğitim dikkate değer bir değişime uğramıştır... on sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında kızların erkeklerden entelektüel olarak daha zayıf oldukları düşünüldüğünden... kızlara erkeklerle aynı eğitimi alma fırsatı verilmemiştir... 1850'ler sonrasında bu durum değişmiş... kızlar da erkekler gibi klasik bir müfredattan eğitim alma hakkına kavuşmuşlardır.⁴

¹ Bu kurum Amerikan Board Heyeti (ABH) olarak da bilinmektedir.

² <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/1> (E.T. 05.01.2020).

³ 19. yüzyılda Amerikan Board'un Osmanlı'daki faaliyetleri "Hazırlık Dönemi (1820-1839)", "Yerleşme Dönemi (1840-1870)" ve "Hasat Dönemi (1871-1900)" olarak üç aşamaya bölünmüş durumdadır. İlk yıllar yayılma, daha sonraki yıllar yerleşme ve son otuz yıl ise yapmış oldukları çalışmalarının geri dönüşümlerini sağladıkları dönem olarak aktarılmaktadır.

⁴ Leonard I. Sweet, "The Female Seminary Movement and Woman's Mission in Antebellum America", *Church History*, C. 54, S.1, 1985, s. 41.

Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu'nun kurucusu Mary Lyon hakkında ABD'de çok sayıda çalışma yapılmıştır.⁵ H. Oxley Stengel, Mary Lyon'un hayat hikâyesinin onu okuyan her kız çocuğuna ilham olacağını söylemiştir⁶ çünkü Catharine Beecher (1800-1878) ve Emma Willard (1787-1870) gibi Mary Lyon da ABD'nin eğitim tarihinin önemli kadın karakterlerinden birisidir. Kız çocuklarının eğitime katkı sağlayan öncülerden biri olarak anlatılmaktadır. Yaşadığı dönem, kızların sadece ev işleri ile uğraşmak zorunda olduğu ve alacakları eğitimin onlar için gereksiz olarak görüldüğü bir zamana denk düşse de o, bu gidişatı kızlar lehine ABD'de ilk değiştiren kişi olarak aktarılmaktadır. Hakkında yazılan eserlerde, açtığı Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu ile kızların da erkekler gibi yüksekokula gidebilmesini ve aynı müfredatı okumasını sağladığı konusu ön plana çıkarılmıştır. ABD için önemli bir eğitimci olan Mary Lyon, Osmanlı Devleti açısından bakıldığında Hristiyanlığı yaymak için yetiştirilmiş misyonerlerin rol model aldıkları bir şahsiyettir.

Bu çalışma içerisinde öncelikle Mary Lyon'un sürekli tekrarlanan örnek eğitimci anlatımı kendi ülkesindeki kaynaklardan alıntılarla hayat hikâyesi ve eğitimi üzerinden kısaca özetlenecek sonrasında Amerikan Board misyonerlik kurumu ile olan yakın ilişkisi ve Osmanlı Devleti'ne olumsuz etkisi üzerinde durulacaktır.

1. Mary Lyon (1797-1849)

Muhafazakâr New England⁷ öncülerinin soyundan gelen⁸ Mary Lyon 28 Şubat 1797'de Jemima Shepard Lyon ve Aaron Lyon'un yedi çocuğundan beşincisi olarak, Batı Massachusetts'in Buckland kasabasında bir çiftlikte doğmuştur.⁹ Ashfield kasabasının ilk yerleşimcileri arasında olan ataları, dönemlerinin eğitimli ve bir dava uğruna savaşmış dindar bireyleridir.¹⁰ Mutlu ancak zor bir çocukluk geçirdiği, eğitim alma fırsatlarının sınırlı olduğu

⁵ Mary Lyon hakkında yazılmış olan kitaplardan bazıları için bkz.: George H. Bailey, *An Address on the One Hundredth Anniversary of Mary Lyon's Birth, February 28, 1897: Delivered in Ashfield and Buckland*, Open Collections Program at Harvard University, Women and Work, Ashfield, Massachusetts 1897; David K. Boynick, *Women Who Led the Way: Eight Pioneers for Equal Rights*, HarperCollins, New York 1959; John Douglas Mrs., *Life Story of Mary Lyon: Founder of Mount Holyoke College*, Beard Art and Stationery, Minneapolis 1897; Mildred Sandison Fenner- Eleanor Fishburn, *Pioneer American Educators*, Kennikat, New York 1968; Fidelia Fisk, *Recollections of Mary Lyon: With Selections From Her Instructions to the Pupils in Mt Holyoke Female Seminary*, American Tract Society, Boston 1866; Beth Bradford Gilchrist, *The Life of Mary Lyon*, Houghton Mifflin Company, Boston and New York 1910; Willystine Goodsell, *Pioneers of Women's Education in the United States*, AMS Press, 1970; Elizabeth Alden Green, *Mary Lyon and Mount Holyoke: Opening the Gates*, University Press of New England, Hanover, NH 1979; James E. Hartley, ed. *Mary Lyon: Documents and Writings*, Doorlight Publications, 2008; Edward Hitchcock, *The Power of Christian Benevolence Illustrated in the Life and Labors of Mary Lyon*, Hopkins, Bridgman and Company, Northampton 1852; Marion Lansing, ed. *Mary Lyon Through Her Letters*, Books, Inc, Boston 1937; Dorothy Schack Rosen, *A Fire in Her Bones: The Story of Mary Lyon*, Carolrhoda Books, Minneapolis 1995; H. Oxley Stengel, *Famous Americans for Young Readers: The Story of Mary Lyon*, Barse & Hopkins, New York 1922; William M. Thayer, *The Good Girl and True Woman, or, Elements of Success Drawn from the Life of Mary Lyon and Other Similar Characters*, Harvard College Library Preservation Digitization Program, Gould and Lincoln, Boston 1863; Mary Lyon: *The Christian Teacher*, Church and Home Series of Biography, Church and Home Publishing, New York 1886.

⁶ Stengel, *age*, s. 3.

⁷ New England, ABD'nin kuzeydoğusundaki altı eyaleti (Connecticut, Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island, Vermont, Maine) kapsayan bölgeye verilen isimdir.

⁸ Sherman Williams, *Some Successful Americans*, Ginn & Company, Boston 1904, s. 53.

⁹ Mary Lyon'un detaylı yaşam kronolojisi için bkz.: Gilchrist, *age*, s. 433-435.

¹⁰ <https://biography.yourdictionary.com/mary-lyon> (E.T. 06.01.2020)

aktarılmıştır. “Eğitimine dört yaşında evlerine bir mil uzaklıkta bir köy okulunda başladığı ve üç yıl sonra okul daha uzak bir yere taşındığında, ailesinin yanından ayrıldığı” ve “okula devam edebilmek için akrabalarının yanında kaldığı”¹¹ anlatılır. Okula başladığı yıllardan itibaren kız çocuklarının neden erkek çocukları gibi eğitim alamadıklarını sorgulamıştır.

21 Aralık 1802’de beş yaşında iken babası vefat etmiş, annesi altı kız ve bir erkek çocuk ile fakirlik içerisinde kalmıştır. Ancak Mary Lyon, “az şeyle çok iş yapabilen zeki ve becerikli annesi” sayesinde “hiç boş vakti olmayan, sürekli olarak ev işleri, bahçe işleri ve bakıcılık işleri ile meşgul olan bir çocuk”¹² olarak yetiştirilmiş, o dönemde çiftlikte yaşayan bir kız çocuğu evde ve tarlada neler yapıyorsa hepsini yapmak zorunda kalmıştır.

Mary Lyon annesinin yanında, on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki New England çiftlik kızlarının her biri için gerekli olan beceri ve el sanatlarını öğrendi. Açık ocakta yemek pişirdi, ekme yaptı, ailenin koyunlarından yün eğirdi ve boyadı, yorgan dokudu, kıyafetler dikti ve çarşaf lar işledi, ailenin bahçesinden toplanmış meyve ve sebzelerin konservesini, tereyağı, peynir, reçel, sabun ve mum yaptı, et kuruttu, giysileri yıkadı ve yerleri süpürdü.¹³

1810 yılında on üç yaşında iken annesinin yeniden evlenmesiyle abisi ile çiftlikte kalmış, eğitim masraflarını karşılamaya gücü yetmediğinden eğitimine ara vermiştir. Bu yıllarda abisinden harçlık alarak ve komşularının işini yaparak para biriktirmiş ve 1814 yılında *Shelburne Falls*’da eğitimine devam etme fırsatı yakalamıştır. Çiftlikte geçirdiği dönemde her türlü işle ilgilenmek durumunda kalan Mary Lyon, hayatının geri kalanında da her daim kendini geliştirmiş, hiçbir zaman vaktini boşa harcamamıştır. Hakkında yazılan kitaplarda bu yıllarda durmadan çalıştığı ve kazandığı paraları sürekli yeni şeyler öğrenmek ve daha fazla eğitim almak için harcadığı anlatılır. Kendi kendini eğittiği yıllarda kazandığı tecrübe ve deneyimler, onun ileride açacağı kız okulunda eğitim alacak her kız öğrencisini kendisinin ve okulun işlerini yapacak şekilde eğitmesini sağlamıştır. Fakirlik içinde büyümesi ona tutumlu olmayı öğretmiş, bu durum onun tüm hayatını etkilemiştir. Zor şartlarda eğitim almış olması ise onun hayatı boyunca fakir kızların eğitim alması için çalışmasını sağlamıştır.

1817 yılında doğduğu kasaba olan Buckland’ın bitişiğindeki Ashfield kasabasında *Sanderson Academy* açılınca bu okula gitmiş ve burada çok başarılı olmuştur. O yıllarda okutulan “*Alexander’in İngilizce Dilbilgisi* kitabını dört gün içinde ezberlediğinde...öğretmenlerinden birisi onun için üniversiteye gidebilseydi ne yapacağını görmek isterdim”¹⁴ demiştir. Bu günlerde “onun bir daha eğitim alamama korkusu ile sağlığını hiçe sayarak, günün yirmi dört saatinin sadece dört saatinde uyuduğu, yemeklerini acele ile yediği ve tüm zamanını derslerine ayırdığı”¹⁵ aktarılmıştır. Maddi sıkıntılar yüzünden çok erken yaşlarda başlamak zorunda kaldığı öğretmenlik mesleği Mary Lyon’ın yeni şeyler öğrenmeye olan arzusunu ve bilgiye olan açlığını artırmıştır. Öğretmenlik sayesinde sürekli kendisini geliştirebilmiş ve eğitimine devam edebilmiştir. Bu yıllarda öğretmenlik ile ilgili olarak “eğer öğrencilerinizi gülümsetemiyorsanız onlara hiçbir şey öğretemezsiniz”¹⁶ demiş, sorgulama ve sistemli çalışma üzerine kendisine ve öğrencilerine bir yol çizmiştir. (Bkz. Ek 1)

¹¹ <https://www.mtholyoke.edu/marylyon/childhood> (E.T. 06.01.2020).

¹² Elmer Cleveland Adams – Warren Dunham Foster, *Heroines of Modern Progress*, Sturgis & Walton Company, New York 1913, s. 31-32.

¹³ <https://www.mtholyoke.edu/marylyon/childhood> (E.T. 06.01.2020).

¹⁴ Adams-Foster, *age*, s. 33.

¹⁵ Sarah K. Bolton, *Lives of Girls Who Became Famous*, Thomas Y. Crowell & Co, New York 1886, s. 125.

¹⁶ <https://archive.org/details/marylyonprecioustime> (E.T. 06.01.2020).

1821’de Byfield’da bir kız okuluna (*Byfield Massachusetts Female Seminary*) girmek için gerekli olan parayı biriktirmiş, bu okulda aldığı eğitim sırasında onu hayatı boyunca etkileyecek ve dini bilgilerini derinleştirecek olan Rahip Joseph Emerson’ın öğrencisi olmuştur.

[Joseph Emerson] öğretme yetenekleri ve yaşam hakkındaki engin düşünceleriyle olağanüstü bir adamdı. Müthiş yeteneklere sahip bir eş ile kutsanmıştı...Mary Lyon hep “erkeklerin kadınları kendi eşleri üzerinden değerlendirdiğini” düşünmüştü, bu yüzden Bay Emerson’da metafizik ve din konularını kadınların erkekler kadar iyi anlayabileceğine inanıyordu. [Emerson] kız öğrencileriyle fen ve din çalışıyordu ve sonuç kendine saygı duyan, kendine güvenen, düşünen kadınlar oluyordu.¹⁷

Mary Lyon bu okulda aynı zamanda ileride çok yakın arkadaşı olacak olan Rahip Emerson’ın asistanı Zilpah Grant ile de tanışmıştır. En baştan beri bu asistana hayranlık duymuş ve onu kendisine model almıştır. Mary Lyon ve Zilpah Grant ileride kızların eğitimi için okullar¹⁸ kurmuş ve iş birliği yapmışlardır.

Mary Lyon’ın Byfield’daki eğitim yıllarını da yoğun bir çalışma temposu içerisinde tamamladığını sınıf arkadaşlarından birinin Mary’nin ailesine gönderdiği bir mektuptan anlıyoruz: “Mary hepinize sevgilerini gönderiyor, onun vakti mektup yazarak harcanamayacak kadar çok değerli. O, avuç dolusu bilgi ediniyor”.¹⁹

Buradaki eğitiminden sonra hayatının gayesi haline gelen öğrenme ve öğretme arzusunun bir neticesi olarak ve özellikle de o zamana kadar edindiği başarılı kız öğrenci profili ile 1824 yılında (“*Buckland Female Seminary*” veya “*Winter School for Girls*” isimleriyle bilinen) Buckland Kız Okulunu açmıştır. “Kızlardan basit çalışmalar haricinde herhangi bir eğitim almalarının beklenmediği yıllarda kalbi daha iyi bir fırsat için çarpmıştır...Böylece kadınların yüksek eğitim almalarında öncü olmuş ve onun sayesinde kadınlar eskiden kendilerine yasak olan daha yüksek bir kültüre ulaşma fırsatını yakalamışlardır.”²⁰ Öğrencileri sıkıntıya düştüğünde veya depresyona girdiğinde onlara “eğer mutsuzlarsa bunun muhtemelen kendileri hakkında çok fazla ve başkalarının mutluluğu hakkında çok az”²¹ düşündüklerinden kaynaklandığını söylemiştir.

1824 yılında *Amherst College* isimli okulda, 1825 baharında New York’ta Rensselaer Okulunda derslere katılmış ve kış boyunca Sanderson Akademide asistanlık yaptıktan sonra 1826 ve 1827 kış aylarında Sanderson Akademide öğretmenlik yapmıştır. Zilpah Grant’ın New Hampshire’in Derry ilçesinde açtığı *Adams Kız Akademisinde* (Adams Female Academy) Grant’ın asistan öğretmeni olarak çalışmıştır. Buckland’daki işini Zilpah Grant Ipswich’de bir kız okulu kurup onu tekrar asistan öğretmen olarak yanına çağırınca bırakmış, bu okulda önce öğretmen sonra müdür yardımcısı olarak 1828-1834 yılları arasında altı yıl boyunca çalışmıştır. (Bkz. Ek 2)

Ipswich’deki yıllarında kız öğrencilerinin çalışmalarını yakından takip ederek onlara okuldaki eğitimlerinin çok masraflı olduğunu ve bunun karşılığını vermek için çok çalışmaları ve sistemli olmaları gerektiğini söylemiş, onlara sürekli sabahları erken kalkmalarının önemini anlatmıştır.

Harcadığınız para ve zamanın karşılığını verebilmeniz için sistematik olmalısınız, eğer düzenli bir sabah kalkış saatiniz yoksa bu imkansızdır...Sabah kaybettikleri yarım saati tüm gün koşturman insanlara asla yerine koyamazlar...Onları eldivenlerindeki sökükten, bonelerine taktıkları iğneden, asmaya vakitleri olmadığı için merdiven tirabzanına bıraktıkları şallarından tanıyabilirsiniz...okulda genel alıştıma

¹⁷ Bolton, *age*, s. 126.

¹⁸ Ipswich Kız İlahiyat Okulu ve Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu.

¹⁹ Bolton, *age*, s. 126.

²⁰ Stengel, *age*, s. 3.

²¹ Bolton, *age*, s. 127.

Mary Lyon: Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu...

saatlerinde onları kitaplarını açıp çalışmaya çabalarken görürsünüz. Ancak bu kazanılamayacak bir yarışır. Onlar asla sabah kaybettikleri yarım saatlerini gün boyunca telafi edemezler.²²

Mary Lyon burada çalışırken hiçbir öğretmenin burslu öğrenciler ile dalga geçmesine izin vermemiş, en yetenezsiz olan öğrenci için bile ellerinden gelenin en iyisini yapmalarını öğütlemiştir. Ipswich Okulunun hayatındaki en büyük rolü, onun burada çalışırken kızların yüksek eğitim alabilecekleri bir okul açma fikrini edinmesi ve daha sonraki yıllarda kuracağı Mount Holyoke Okulunun eğitim temelini bu okula göre şekillendirmesidir.

Mary Lyon 1834 yılında Ipswich'ten ayrıldıktan sonra 1835'te açılacak olan Wheaton Kız İlahiyat Okulunun (*Wheaton Female Seminary*) müfredatını hazırlamış, bu yıllarda kapı kapı dolaşarak açmayı planladığı okulu için para toplamıştır. Erkekler için olan üniversitelerin müfredatına sahip bir kadın üniversitesi kurma hayalinden hiç vazgeçmemiştir. Yaşadığı dönem bu isteğini yerine getirmesi için birçok engeli aşmasını ve kendi gibi düşünen kişilerle beraber hareket etmesini gerektirmiştir. Geçmiş yıllarla kıyaslandığında kadınların yüksek eğitim almalarının önü, onun okulu açmaya çalıştığı yıllarda bir nebze de olsa aşılmış olsa bile, kadınların yükseköğrenime devam etmesi “gereksiz bir şey” olarak görülmeye devam etmiştir. “Kızların yükseköğrenim almaları onların daha iyi ev işi yapmalarını, daha iyi anne olmalarını veya eş olmalarını mı sağlayacak”²³ diye düşünen ve toplumun çoğunluğunu oluşturan bir kesim mevcuttur. Kızların eğitim almaları durumunda bile “avukat, doktor veya siyasetçi olamayacağı” düşünüldüğünden, Mary Lyon’ın çabaları uzun bir süre görmezden gelinmiştir. (Bkz. Ek 3)

1837 tarihinde yıllarca hayalini kurduğu kız okulunu²⁴ açabilmiş ve on iki yıl boyunca Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun müdürlüğünü yapmıştır. Elli yaşındayken okulundan iki bin öğrenci mezun etmiştir. Mary Lyon 5 Mart 1849 tarihinde okulunda elli iki yaşında vefat etmiştir. Ölmeden önce okula verdiği son talimatlarından alınan “evrende tüm görevimi bilmekten ve bunu yerine getirememekten başka korktuğum bir şey yok” sözü Mount Holyoke Okulunda bulunan anıtının üzerinde yazılıdır. Mary Lyon’ın ölümünden sonra sözleri ve öğrencilerine verdiği tavsiyeler öğrencisi Fidelia Fisk ve hayat boyu destekçisi Rahip Edward Hitchcock tarafından basılmıştır.²⁵ (Bkz. Ek 4)

2. Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun Eğitim Felsefesi

Mary Lyon, kızların, özellikle de ailesi zengin olmayan kızların, eğitim almasının ne kadar zor olduğunu şahsi deneyimlerinden bildiğinden, kadınlara erkeklerle aynı eğitimi alma şansını verecek uygun fiyatlı bir okul kurabilmek ve kuracağı okulun ücretini olabildiğince düşük tutabilmek için yıllarca bağış toplamıştır. Bu süre zarfında davranışlarının “kadınısı olmadığı” ve “davasının yıkıcı olduğu”²⁶ görüşlerine göğüs germiş, “yalnız seyahat etme cesareti yüzünden ve halka açık yerlerde konuşmalar yaptığı için sert bir şekilde eleştirilmiştir”.²⁷ 1836 yılında okul açılmadan önce “binlerce hayatım olsaydı, okul uğruna acı ve sıkıntı içinde hepsini

²² *Age*, s. 128-129; Williams, *age*, s. 48.

²³ Williams, *age*, s. 49.

²⁴ Mary Lyon’ın bu okulundan önce kızlara eğitim veren üç kız okulu şöyledir: 1821’de açılmış olan Emma Willard’ın New York’daki “Troy Female Seminary” (1895’ten beri adı “Emma Willard School”); 1823 yılında Connecticut, Hartford’ta açılan Catharine Beecher’in “Hartford Female Seminary” isimli okulu 19. yüzyılın sonuna doğru kapanmıştır; Zilpah Grant’ın 1828 yılında Massachusetts, Ipswich’te açtığı okul “Ipswich Female Seminary 1878’de kapandı.

²⁵ Fisk, *age*; Hitchcock, *age*.

²⁶ <https://www.massmoments.org/moment-details/first-students-arrive-at-mt-holyoke-seminary.html> (E.T. 05.01.2020).

²⁷ Adams-Foster, *age*, s. 44.

fedâ edebilirdim. Eğer okulun refahı onu gerektirseydi en büyük servete sahipken, okul için her şeyimden vazgeçip fakirleşebilir veya hiçbir şeysiz kalabilirdim”²⁸ demiştir. Öğretmenlik yapmak onun için her zaman kutsal bir görev olmuş, “öğretmenlik kâr gözeten bir meslek değildir; eğer amacınız para kazanmaksa kadın şapkacısı veya terzi olun”²⁹ demiştir. Hayatı boyunca hiç evlenmemiş, biriktirdiği paraları ailesine ya da paraya ihtiyacı olan kız öğrencilerine vermiştir.

Kızlar için düşük ücretli yüksek okul açmaya çalıştığı yıllarda karşılaştığı en büyük sorun, artan öğretmen ihtiyacı ile açılmaya başlayan bölge okullarının sahip veya hissedarlarının kâr elde etmek amacıyla olmaları ve ders içeriklerine önem vermemeleri olmuştur. Erkek okullarında olduğu gibi sürekli ve büyük miktarda bağış yapacak kişiler kız okulları için zorlukla bulunabilmiştir. Ülkedeki ekonomik kriz vardır ve parası olanlar da parasını kızların eğitimi için harcamaya gönüllü değildir. Üstelik hâlen zihinlerde “kızlar bilim insanı olurlarsa kim puding ve tart yapacak?”³⁰ sorusu yaygındır. Bu yüzden 1837 tarihli okulun genel prensiplerinin ele alındığı Mary Lyon tarafından hazırlandığı bilinen metin “Bu kurum South Hadley Massachusetts’te kurulmuştur. [Okul] prensip olarak kadın öğretmenlerin hazırlanmasına adanacaktır” cümleleri ile başlamaktadır. Ayrıca kurumun geliştirilmiş Hristiyan yardım ilkesi üzerine kurulduğu iddia edilmekte, kalıcı olacak şekilde tasarlandığı ve sağlam bir yasal dayanak üzerine yerleştirildiği aktarılmaktadır.³¹ Okulun mütevelli heyeti çoğunluğunun papaz veya papaz yardımcısı olduğu on erkekte oluşmaktadır.³²

Mary Lyon’a göre o, kurduğu bu okulun sadece temelini atmıştır. Başkalarının onun başladığı işi sürdürmesini istemiş, okulun başarısının asla kendine veya kendinden sonra gelecek olan kişilere bağlı olmaması gerektiğini düşünmüştür. Onun bakış açısına göre okulu Tanrı inşa etmiştir, “gelecek bin yılda da bu duvarların onun [Tanrının] işini yapmak için ayakta kalacağından” şüphesi yoktur. İsteği Bayan Lyon’ın okulunu kurmak değil, en iyi eğitim veren okulu kurmaktır ve ona göre bu amaç için gerekli olan ne varsa uygulanmalıdır. Ayrıca Mary Lyon, öğrencileri veya onun yaptıklarını takip edecek olanların sadece onun fikirleri veya düzenlemeleri olduğu için belirli konuları standart hâline getirmelerinin onu üzeceğini belirtir. Öğrencilerini, yöntemlerini özellikle çocuklara veya ahlaki ilkeleri zayıf olanlara öğretirken dikkatli olmaları ve tıpatıp uygulamamaları yönünde uyardığı aktarılır.³³

Aldığı dini eğitimin bir sonucu olarak Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunu çeşitli zorluklar sonucunda kurabildiğinde “kendisini ve yardımcılarını sadece bir öğretmen ya da eğitimci olarak değil, aynı zamanda ahlaki mimarlar” olarak görmüştür. Ona göre “İsa gibi eğitilmiş kadın en faydalı kadın”³⁴ olduğundan tüm eğitim sistemini bu anlayış üzerine temellendirmiştir. Kurduğu okulda “öğrencilerine kazandırmayı istediği değer, gönüllülükle,

²⁸ Rosen, *age*, s. 61.

²⁹ Adams-Foster, *age*, s. 40.

³⁰ Bu konu dönemin çok önemli ve ciddi bir tartışma konusuydu. Adams-Foster, *age*, s. 44.

³¹ Mary Lyon, Mount Holyoke Female Seminary, *General View of the Principles and Design of the Mount Holyoke Female Seminary*, Published by Direction of the Trustees, Perkins & Marvin, South Hadley, Massachusetts 1837, s. 3-4.

³² Okulun mütevelli heyetinde yer alanların isimleri şöyledir: Heman Humphrey, Edward Hitchcock, Roswell Hawks, Joseph D. Condit, William Tyler, William Bowdoin, David Choate, Andrew W. Porter, Joseph Avery, Daniel Saftord.

³³ Sarah Deborah Locke Stow, *History of Mount Holyoke Seminary During Its First Half Century 1837-1887*, Mount Holyoke Seminary, South Hadley, Massachusetts 1887, s. 115-116.

³⁴ *Age*, s. 103.

karşılık beklemeden, insana hizmet (humanitarian service) etmeleri olmuştur”.³⁵ Öğrencilerine sorumluluk duygusu vermeye çalışmış, onlara “başka kimsenin gitmeyeceği yere gidin, bunu da insanlardan övgü dolu sözler duymak için değil, Tanrı’nın lütfü için yapın”, “çalışma alanınızı seçerken kimsenin gitmeyi arzu etmediği yere gitmeyi seçin”³⁶ demiştir.

Eğer işin yapılması gerekiyorsa ve hiç kimse bu işi yapmak istemiyorsa, iş, sizin için budur. Dünyanın işlerinin çoğu, eğer yapılacaksa, aşk ile yapılmalıdır - maddi karşılık için değil. Asla aceleyle fiziksel veya zihinsel gücünüz yok diye yapamayacağınıza karar vermeyin. Herkesin İsa için yapacak bir şeyi vardır ve herkes kendi üstüne düşeni en iyi şekilde yapmakla sorumludur...Sizler buradaki fırsatlarınız nedeniyle daha fazla yükümlülük altındasınız. Ayrıcalık ve sorumluluk el ele gider. Yaşamak ciddi bir iştir ve sadece kendi yaşamınız için değil, bilinçli ve bilinçsiz etkiniz için de sorumluluk sahibi olmak ciddi bir şeydir.³⁷

1837 yılının Kasım ayında Mary Lyon okulunu dini bir kurum olarak açtığında ABD halen ekonomik kriz içerisindeydi ve Amerikalıların birçoğu işsiz ve çaresiz durumdadır. Ekonomik olumsuzluklara rağmen seksen öğrenci ile öğretime başlayan Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu “ABD’deki kız öğrenciler için açılmış olan ilk bağımsız yüksekokul”³⁸ olur.

Okul açılmadan iki yıl önce yazdığı bir makalede Mary Lyon ilk yıl ilahiyat okuluna gelecek olan genç kızların karakterinin, kurumun refahı ve kadın eğitiminin geleceği için çok büyük önem taşıyacağını söylemiştir. Bu yazısında açılacak kurumun edebi standardının yüksek olacağını ancak o vakte kadar kabul edilmiş herhangi bir kadın eğitimi standardı olmadığından okuldaki eğitimin en azından başlangıçta “Ipswich Kız İlahiyat Okulunun mevcut standardı kadar yüksek olacağını”³⁹ belirtmiştir.

Okulun açılacağı duyurulan günde okul tam olarak hazırlanamamıştır. Mary Lyon’ın öğrencilerine bu ilk yılda okula gelirken yanlarında “bir İncil, bir atlas, bir sözlük ve iki kaşık”⁴⁰ getirmelerini söylediği aktarılır. İlk gün öğrenciler okula geldiklerinde Bayan Lyon’ın sıcak bir “hoş geldiniz” sözünden sonra öğrencilerine “hemen yerleşin ve kollarınızı sıvayıp bu karmaşayı düzeltmemizde bize yardımcı olun”⁴¹ dediği söylenir. (Bkz. Ek 5)

Açıldığı ilk yıllarda okulun işleyişi ise şöyle anlatılır:

[O]kul sadece güz döneminde okula yeni öğrenci kabul etmektedir ve Junior, Middle ve Senior ismini verdikleri öğrenci grupları vardır. Birinci sınıfa (junior) kabul edilmek isteyen adaylar en az on altı yaşında olmak zorunda[dır]... Öğrenciler okula bir yıllığına kabul edilmekte ve yıl boyunca okulda kalmaları beklenmektedir. Bir yılın sonunda öğrenci hakkında kuruma devam edip etmeyeceği yönünde tekrar karar alınır. Okuldaki ilk üç haftaları deneme/adaylık süreçleridir. Karakter olgunluğuna erişmemiş veya disiplinsizlik gösterenler okuldan gönderilmektedir. Okulda eğitim dört yıldır ancak öğrenci isterse üstten ders alıp üç yılda okulunu bitirebilir... Öğrenciler adlarının yazılı olduğu havlu, peçete ve peçete halkası, nevresim takımı, yastık kılıfı, yorganlarını; ayrıca yemek ve tatlı kaşıklarını getirmek zorundadır. Bölgenin mevsim koşullarına uygun kıyafet ve ayakkabı getirme, şemsiye ve jimnastik dersleri için uygun giysi bulundurmaları zorundadır. Kitap ve kırtasiye okuldan satın alınabilmektedir ancak öğrencilerin yanlarında sözlük, atlas, İncil, referans kitapları gibi sahip oldukları kitapları okula getirmeleri tavsiye edilmektedir.⁴²

³⁵ Füsün Çoban Döşkaya - Türkmen Törel, “Amerikan Board Misyoneri Olive L. Parmelee Andrus ve Mardin”, *Geçmişten Günümüze Tarihten İzler*, Ed. Doğan Karacoşkun- Osman Köse, Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s. 228.

³⁶ Douglas, *age*, s. 93.

³⁷ Stow, *age*, s. 114-115.

³⁸ Amanda Porterfield, *Mary Lyon and the Mount Holyoke Missionaries*, Oxford University Press, New York 1997, s. 3.

³⁹ Mary Lyon, “Mount Holyoke Female Seminary”, *Old South Leaflet*, No. 145, 1835, s. 428.

⁴⁰ <https://www.massmoments.org/moment-details/first-students-arrive-at-mt-holyoke-seminary.html> (E.T. 05.01.2020)

⁴¹ Adams-Foster, *age*, s. 47.

⁴² Çoban Döşkaya - Törel, *agm*, s. 225-226.

Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun en baştan itibaren temel amacı Hristiyanlığı öğretmek için eğitim vermektir ve okulda örgün eğitimin yanı sıra tıbbi bakım ve toplumsal hizmet bölümü de vardır. Okula girebilmek için zorlu giriş sınavlardan geçen ve çoğu günlerce mesafelik yollardan gelen bu öğrencilerden bazıları okuldaki ilk günlerini şöyle aktarır:

8 Kasım 1837'yi ne kadar iyi hatırlıyorum! Babam biz dört kız, Vermont'tan üç günlük bir yolculukla kendi arabasıyla getirmişti...Şu anda, Bayan Lyon ortaya çıktı, yüzü geleneksel örtüsünün altında parlıyordu ve bizi bir annenin kızlarını karşıladığı gibi karşıladı. İçten bir sesle "Merdivenlerden yukarı çıkın", "sizler bize yardım etmeye geldiniz" dedi.⁴³

Odu ve suyumuzu zemin kattan getiriyor ve bu durumu sorun etmiyorduk. Kız ilahiyat okulunda bir yerimiz olduğu için çok mutluyduk, çünkü sayımızın iki katından fazlasının oda eksikliği nedeniyle reddedildiğini biliyorduk.⁴⁴

Mary Lyon kurmuş olduğu okul için her şeyin en iyisini istiyor, en ufak detayların bile uzun süre daha mükemmel hâle gelmesi için çaba sarf ediyordu. Okulunun kurulması öncesinde okulun yer seçiminde gösterdiği hassasiyeti okul açıldıktan sonra okulda kullanılacak yiyeceklerde, pişirilme şekillerinde ve hijyen konularında da gösteriyordu. (Bkz. Ek 6)

[Okulu için] sağlıklı bir yer seçti, okuluna kesintisiz saf su temin etti, her odayı aydınlatmak, havalandırmak ve ısıtmak için zamanın en iyi yöntemlerini uyguladı; ve yeterli sayıda ve sağlıklı yiyecekler temin etti, (yiyeceklerde) sadece kendi türünün en iyisini satın aldı ve kötü pişirme standartlarına izin vermedi...en sıhhi koşulları sağladı. Yemek vakitlerini, sabah kalkış, akşam yatış saatlerini düzenleyerek; ev içinde günlük bir saatlik çalışma ve açık havada yapılan bir başka egzersizle; düzenli jimnastik uygulamasıyla; ve iklimle uygun giyinmekle, sağlık yasalarındaki talimatlara uyararak...her öğrencinin sağlam bir beden de sağlam bir zihine sahip olması için çabaladı.⁴⁵

Okulda eğitim bitmeyen bir süreç olarak sunuluyordu. Öğretmenler ise asla öğrencilerin hatalarını yüzlerine vurmama yönünde uyarılıyorlardı. Okula orta sınıftan kız çocuklarının gelebilmesi için okulun ücreti düşük tutuluyor, ancak öğrenciler buna karşılık çamaşır yıkıyor, yemek yapıyor ve diğer çeşitli işlerde dönüşümlü olarak çalışıyorlardı.

Mount Holyoke Okulunda günlük hayat şöyleydi:

Mt. Holyoke öğrenci ve öğretmenleri için bir okul günü 16 saatten fazla sürüyordu. Sabah beşte kalkılması ve gece dokuzu çeyrek geçe yatılması ve tüm bu ara içerisinde Mary Lyon'un hazırladığı sıkı bir programa uyulması gerekiyordu. Okulda her 15 dakikada bir zil çalıyor ve öğrenciler bir sonraki etkinliğe geçiyordu. Öğrencilerin, sağlık, binanın korunması, güvenlik ve dış dünya ile etkileşim konularıyla ilgili olarak 70 farklı kurala uymaları bekleniyordu. Örneğin, koridorlarda ve çalışma odalarında fısıldamaları, kapılar aralık uyumaları ve her etkinlikte kendilerine ayrılan koltuklarda oturmaları gerekiyordu. Erkek üniversitelerinde de bu kurallar yaygındı, ama Mt. Holyoke'un aksine, çoğu zaman uygulanmıyordu...

O günlerin öğrenme tarzı ile öğrenciler, çalışmalarını ezberleyip naklediyorlardı...Her gün öğretmenler çalışmalarını gözden geçirmek ve ezberlerini dinlemek için küçük bir öğrenci grubu ile bir araya geliyorlardı.

Mary Lyon, yazılı kompozisyonlar, dersler ve metin analizi gibi yeni üniversite öğretim yöntemlerini hızlı bir şekilde okula adapte ediyordu. Öğrenciler tarafından kullanılan kitaplar erkek üniversitelerinde kullanılanlarla aynıydı...

Beş kişilik ekiplerde veya "döngü" içinde çalışan öğrenciler, İlahiyat Fakültesinin sorunsuz çalışmasını sağlamak için gereken her türlü günlük işle uğraşıyorlardı. Yemek pişiriyor, fırınlıyor, bulaşıkları yıkıyor, masaları hazırlıyor, çamaşırını yıkıyor, temizlik yapıyor, posta dağıtıyor ve ofiste çalışıyorlardı. Bir verimlilik modeli olan Mary Lyon, günlük işleri çeşitli aşamalara ayırmıştı. Örneğin bir ekip tart hamurlarını açıyor (her sefer yaklaşık otuz sekizer tane); başka bir ekip içini dolduruyor, yine bir başkası turtaları pişiriyordu. Çalışma vardiyaları ayda bir değiştiriliyordu...

⁴³ Stow, *age*, s. 87.

⁴⁴ *Age*, s. 89.

⁴⁵ *Age*, s. 104.

Mary Lyon: Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu...

Mary Lyon egzersiz ve temiz havanın faydalarına inanıyordu ve ülkede kadınlar için beden eğitimi sınıflarını destekleyen ilk kişilerden biriydi. Tüm öğrencilerin kahvaltıda sonra bir mil [1,6 kilometre] yürümeleri gerekiyordu. New England'ın soğuk ve karlı kışlarında Mary Lyon bu zorunluluğu kırk beş dakikaya düşürüyordu. Bir depo temizlenip spor salonu hâline getirilene kadar öğretmenler tarafından, ısıtılmamış koridorlarda, sağlık ve zindelik sağlayan hafif beden hareketleri (calisthenics) yaptırılıyordu. Ev işleri genellikle ağır fiziksel aktivite içeriyordu...

Mary Lyon kız okulunda beslenme biçimini planlamaya itina gösteriyordu. Tedarikçilerinden kaliteli etler ve gıda maddeleri talep ediyor ve hatta mükemmel bir bezelye çorbası veya elmalı turta yapma konusunda öğrenci aşçılara ipuçları veriyordu. Portakal, üzüm ve kuru üzüm gibi meyveler nefis yiyecekler olarak kabul edilirdi. Bazı öğrencilerin canını sıkmasına rağmen, kahve ve çay kız okulunda yasaktı...

Mary Lyon dindar bir Hristiyandı. Mt Holyoke'un mensup olduğu bir dini olmamasına rağmen, öğrencilerin kilise ayinlerine, şapel konuşmalarına, dua toplantılarına ve İncil çalışma gruplarına katılmaları gerekiyordu. Günde iki kez öğretmenler ve öğrenciler özel ibadetleri için zaman harcarlardı. Her yurt odasında, oda arkadaşlarına ibadetleri sırasında mahremiyet sağlamak için ışıklı iki büyük gömme dolap vardı...Mt. Holyoke'da uzun yıllar boyunca dua ve İncil çalışmaları günlük yaşamın önemli unsurlarıydı.⁴⁶ (Bkz. Ek 7)

Sarah Deborah Locke Stow'a göre Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun temel özellikleri şöyle özetlenebilir:

İdealini - en büyük faydasını - gerçekleştirebilmesi, kapsamlı zihinsel eğitimi dikkatli dini kültür ile birleştirmesi; bu eğitimi, en iyi fayda sağlayacak şekilde ve dünyanın iyiliği için kullanmak üzere sınıfa sunması. Bunu yapabilmek için kendini İsa'ya adanması; "eğitim seviyesinin izin vereceği her türlü avantaj ile donanmış olması" ve ücretlerini düşük tutabilmesi.⁴⁷

Yüksek eğitim alamadıkları dönemde ABD'de kadınlar ev işi yapmak, çocuk bakmak gibi işlerle yoğun olduklarından hayır işlerine veya yardımseverlik etkinliklerine katılamıyorlardı. Mary Lyon öğrencilerine ve etrafındaki kadınlara zamanlarını iyi kullanmayı ve disiplinli yaşamayı öğretti. Bu sayede kadınların başarabildikleri şeylerin sayısı hızla artmaya başladı. Onun ABD'deki eğitim sistemine getirdiği en önemli katkı için "o, gelenek ve doğal ritimlerle yönetilen, kalp ve vücudun istekleri ile idare edilen kadının hayatına girdi ve bu hayatı planlanabilir bir yaşama dönüştürdü"⁴⁸ denilmektedir.

3. Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu ve Misyonerlik

Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu, Amerikalı Protestan misyonerlerce Osmanlı Devleti'nde açılan birçok kız okulunun kurucusu olan kadın misyonerlerin yetiştirildiği bir kurumdur. "Mary Lyon'ın talimatıyla Mount Holyoke, ABD'nin en eski, on dokuzuncu yüzyıl ortalarının en büyük, lisansüstü ilahiyat okulu olan Andover İlahiyat Okulunun⁴⁹ (Andover Theological Seminary) kız kardeş okulu olarak ortaya çıkmıştır."⁵⁰ Amerikan Board misyonerlik örgütünün kurucularından bazılarının Andover Okulunun öğrencileri olduğu hatırlandığında iki okul arasındaki bu bağ daha da anlam kazanmaktadır. Benzer amaca sahip Wellesley Koleji (1875) ve Smith Koleji (1871) de Holyoke Okulunun gözetimi altında kurulmuşlardır. Okulun mezunları aldıkları eğitimin bir parçası olarak gittikleri ülkelerde kültürel ve dini değişim için çalışmışlardır. Bu açıdan bakıldığında okul, misyoloji (missiology) çalışmaları için önemlidir. Okulun açıldığı ilk yıllardan itibaren okulda "misyonerlik heyecanı en üst düzeyde olmuş ve Mary Lyon öğrencilerini yabancı misyon bölgelerine gitme konusunda

⁴⁶<https://www.mtholyoke.edu/marylyon/dailylife> (E.T. 05.01.2020).

⁴⁷ Stow, *age*, s. 327.

⁴⁸ Helen Lefkowitz Horowitz, *Alma Mater: Design and Experience in the Women's Colleges from Their Nineteenth-Century Beginnings to the 1930s*, University of Massachusetts Press, Amherst 1993, s. 12.

⁴⁹ "Andover Ruhban Okulu" olarak da çevrilmektedir.

⁵⁰ Joseph A. Conforti, *Jonathan Edwards, Religious Tradition and American Culture*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill and London 1995, s. 9.

cesaretlendirmiştir”.⁵¹ Onlara “her yerde her şeyi yapmaya arzulu olun; fiziksel veya zihinsel gücünüz yok, inancınız veya umudunuz yok diye acele karar vermeyin”⁵² demiştir.

Mary Lyon okulunu bir “deney” olarak adlandırmış ve dünyanın gözünün üstlerinde olduğunu düşünmüştür. Okulda yapılacak her şeyin gelecek yıllardaki kadın eğitimini şekillendireceğini, bu yüzden her başarı veya başarısızlığın çok önemli olduğunu düşünmüş, okuldaki herkesin bu bilinç ile hareket etmesini beklemiştir.⁵³

Mary Lyon’ın misyonerlikle olan bağı en ana hatlarıyla şu alıntı ile özetlenebilir:

Massachusetts, Buckland’da doğan Lyon’ın misyonlara olan ilgisi, 1810’da Amerika Yabancı Misyon Temsilcileri Birliği’nin [ABCFM] kurulmasıyla tetiklendi. 19 yaşında büyük amcası Enos Smith ve daha sonra Byfield Kız İlahiyat Okulu’ndaki öğretmeni Joseph Emerson tarafından verilen bir vaazdan ilham aldı ve hayatını, misyonerlik davasını eğitim yoluyla ilerletmeye, adamaya karar verdi. Bir süre Ipswich Kız İlahiyat Okulu’nda ders verdi, ancak daha sonra çabalarını misyonlara vurgu yapacak olan kadınlar için yeni bir üniversite kurmaya yöneltti. Kasabadan kasabaya seyahat ederek finansal katkı ve ev eşyası bağışları talep ederek destek buldu...sonunda South Hadley, Massachusetts’te Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu’nu açma onayı aldı.⁵⁴

Louis Albert Banks’e göre Mary Lyon “ABD tarihindeki en büyük Hristiyan eğitimcilerden biri” olarak kabul edilmektedir ve her ne kadar “bir Hristiyan evinde büyümüş olsa da Byfield Massachusetts’teki Rahip Joseph Emerson’ın okuluna gidene kadar kendisini İsa’nın yaşamına adamamıştır”.⁵⁵

Zaman ilerledikçe ve kendi okulunu kurma işini daha garanti altına aldıkça Mary Lyon’ın ruhani yaşamı derinleşti ve aktiviteleri...önemli şekilde yoğunlaştı. İncil’deki hakikatlerde eğitimin öneminden büyük ölçüde etkilendi, öğrencilerinin din değiştirmesi ile aşırı derecede ilgilenmeye başladı ve en çokta liberalliğin ve dış misyon çalışmalarının ilerlemesi için kendini feda etmenin öneminden etkilendi.⁵⁶

Banks’e göre Mary Lyon “yabancı misyonlar adına çok büyük işler yapmıştır”, hatta onun bu okulundan “o kadar çok misyoner çıkmıştır ki, dünyevi işlerle ilgili aileler kızlarını [bu] okula göndermekten korkmuşlardır”.⁵⁷ Holyoke Okulu ve okulun Osmanlı Devleti’nde görev yapmış mezunlarını inceleyen 1953-1966 yılları arası Tarsus Amerikan Kolejinde öğretmenlik yapmış olan Amerikan Board misyoneri Frank A. Stone (1929-) da “1887’deki kayıtlara göre...ABCFM bünyesinde görev yapan hanım misyonerlerin 1/5’inin bu kurumdan yetiştiği görülmektedir” demiştir.⁵⁸

Mary Lyon’ın ölümünden sonra onun misyonerlik çalışmalarına verdiği desteğin derinliği daha da ortaya çıkmıştır. Örneğin Christopher Benfrey, Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun 1847-1848 yıllarına gelindiğinde “öğrencilerinin dinini değiştirdiği hakkında ulusal bir üne sahip” olduğunu ve “öğretim yılının başında öğrencilerin, (din profesörleri diye adlandırılan)

⁵¹ Adams-Foster, *age*, s. 51.

⁵² *Age*, s. 51.

⁵³ Bu okulun Osmanlı Balkanlarındaki kültürel etkisi için bkz.: Barbara Reeves-Ellington, “A Vision of Mount Holyoke in the Ottoman Balkans: American Cultural Transfer, Bulgarian Nation-Building and Women’s Educational Reform, 1858–1870”, *Gender & History*, C. 16, S. 1, Nisan 2004, s.146-171.

⁵⁴ <https://www.bu.edu/missiology/missionary-biography/l-m/lyon-mary-1797-1849/> (E.T. 02.12.2019)

⁵⁵ Banks, *age*, s. 101.

⁵⁶ *Age*, s.104.

⁵⁷ *Age*, s. 109-110.

⁵⁸ Frank A. Stone, “Holyoke Dağı’nın Ağrı Dağı Topraklarına Etkisi”, Çev. Ayşe Aksu, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, S.16, Ekim 2009, s. 304.

inançlarını itiraf edenler tarafından, [din değiştireceği yönünde] umudu olanlar ve olmayanlar (sözde ümitsizler) diye gruplandırıldığını”⁵⁹ aktarmaktadır.

Ayrıca Mary Lyon’un 1843 yılında yazdığı *Bir Misyonerlik Teklifi*⁶⁰ (*Missionary Offering*) isimli eğitim felsefesini içeren kitabı da onun misyonerlik çalışmalarına verdiği desteğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁶¹

Onun felsefesi, “dünyayı İsa’nın dinine döndürmek yüce gayesine katkıda bulunmuyorsa hiçbir şey çalışmayın ve öğretmeyin” idi. Tek yayınladığı eseri olan *Missionary Offering*’de (1843) misyonları desteklemenin önemini vurguladı. Sık sık misyonerleri ilahiyat okulunda konuşma yapmaya davet etti ve öğrencilerinin birçoğunun yurtdışına seyahat etmesine veya ülkede misyoner ve öğretmen olarak hizmet vermelerine ilham oldu, bazıları Mount Holyoke Okulunun prensiplerine dayanan okullar kurdular.⁶²

Mary Lyon’un ölümünden bir yıl sonra yakın arkadaşı ve Amherst College başkanı Rahip Edward Hitchcock onun mezarı başında yaptığı konuşmada, Mary Lyon’un tüm hayatının aslında sadece “misyonerliğe bağlılığın ve misyonerlik çalışmalarının” güzel bir örneği olduğunu söylemiştir. Hayatında ondan başka, güzel bir dava için hayatını vermeye hazır başka hiç kimse ile tanışmadığını ifade etmiş “ilahiyat okulunun kurulmasını güvenlik altına almak için eğer gerekli olsaydı neşe içerisinde ve bir an bile tereddüt etmeden, bu fedakârlığı yapacağına” inandığını belirtmişti.⁶³

Okulun 75. yıl dönümü anısına 1912 yılında basılan *Mount Holyoke College: The Seventy-Fifth Anniversary* isimli kitapta, 1898 yılı mezunlarından Helen Barnettson Calder, yurt dışına misyonerlik görevi kapsamında eğitim faaliyetleri, dini, sosyal ve hayırseverlik çalışmaları için giden kadınların yaptığı işin herhangi sıradan bir iş ile karıştırılmaması gerektiğini söyler. Mezun olsun veya olmasın yurt dışına gitmiş iki yüz elliden fazla Holyoke kadını ile onun duyduğunu belirtir ve okulun misyoner hareketine katkısını ve misyonerlik hareketindeki rolünü altı aşamada anlatır. Bu altı aşama kısaca şöyle özetlenebilir:

Birinci aşama misyoner kadınların tek ve en önemli işinin bir misyoner anne ve eş olduğu aşamadır. Bu aşamada kadınlar zor bölgelere gitmiş ve gittikleri yerlere birçok yenilik götürürken Hristiyan kadın imajını zihinlere yerleştirmişlerdir. Evlerine kadın ve kız çocuklarının kendi kendine yetebilme konusunda eğitilmesi için kurumlar açan ve Batılılaşma için gereken sosyal çalışmaları destekleyen yüzlerce misafir kabul etmişlerdir. Bu evlere aynı zamanda erkek kardeşleri gibi misyoner okullarında eğitim görmek isteyen kız çocukları da gelmiş fakat misyoner ev kadınları, zamanlarının büyük bölümünde ev işleri ile meşgul oldukları için bu eğitim talebine tam anlamıyla cevap verememişlerdir. Bekâr kadınlar bu gibi durumlar için tercih edilmeye başlamış ve misyonerliğin bir çeşidi olan ve Mount Holyoke Okulunun da yapmakta olduğu eğitim misyonerliği devreye girmiştir. Misyonerlik çalışmalarında ikinci aşama böyle başlamıştır. Bekâr misyoner eğitimcilerin bölgelere gönderilmesi ile insanların zihinlerinde var olan misyoner algısı değiştirilmeye çalışılmıştır. Misyonerlik denince hâlâ akıllara yanlış bir izlenim ve tanım olarak elinde İncil taşıyan, şapkallı

⁵⁹ Christopher Benfrey, “Emily Dickinson’s Mount Holyoke”, *Five Colleges: Five Histories*, Ed. Ronald Story, Five Colleges, Inc, and Historic Deerfield, Inc, Amherst, Massachusetts 1992, s. 31.

⁶⁰ Mary Lyon, *A Missionary Offering, or, Christian Sympathy, Personal Responsibility, and the Present Crisis of Foreign Missions*, Crocker & Brewster, Boston 1843.

⁶¹ Kitabın tam adı: *Bir Misyonerlik Teklifi veya Hristiyan Sevgisi, Kişisel Sorumluluk ve Yabancı Misyonların Mevcut Krizi*.

⁶² <https://www.bu.edu/missiology/missionary-biography/l-m/lyon-mary-1797-1849/> (E.T. 02.12.2019)

⁶³ Mary Lyon’un *Old South Leaflet*’da yer alan makalesinin sonuna yeniden düzenleme ile eklenmiş Edward Hitchcock’un 1850 tarihinde yaptığı konuşmasının s. 438’de yer alan bölümden aktarılmıştır. <https://compass.fivecolleges.edu/object/mtholyoke:46878>

bir misyoner gelse de Bayan Calder hiçbir misyonerlik faaliyetinin bu şekilde yürütülmediğini yazısında vurgulamıştır.

Bayan Calder'a göre Mount Holyoke'un katkıda bulunduğu misyonerlik çalışmalarının üçüncü aşaması tıbbi eğitim almış Mount Holyoke kadınları sayesinde gerçekleşmiştir. Sayıları az olsa da bu kadınlar doğulu kadınlardan gelen fiziksel acının rahatlatılması talebine karşılık vermiş ve eşsiz bir iş başarmışlardır. Ona göre Mount Holyoke'un misyonlara verdiği dördüncü destek evde yapılan organize çalışmalar sayesinde gerçekleşmiştir. Misyon bölgelerinde çalışmalar artınca, okullar büyüyünce ve hastaneler yetersiz kalmaya başlayınca Calder'ın yorumuyla yurt dışındaki kız kardeşler ABD'deki kız kardeşlerinden, daha fazla çalışacak kişi ve para istemişler ve destek alma konusunda da başarılı olmuşlardır. Eğitimli ve eğitimsiz kadınlar, okulun izinden giderek çocuklar için yapılan çalışmalarda ve kadın faaliyetlerindeki gönüllülük esasına dayalı yardımlarıyla büyük katkıda bulunmuşlardır. Ona göre beşinci aşama ise ABD'de yaşanan İç Savaş sonrasında Güney'de yardıma ihtiyaç duyulduğunda yerel misyon alanlarında görev alan Holyoke Okulundan gelen yardımdır. Calder'a göre Amerika Birleşik Devletleri'nde kuzey ve güney arasında çıkan İç Savaş'tan sonra güneyden gelen yardım çağrılarına yine Holyoke kadınları cevap vermiştir. Daha önce Kızılderililere ve diğer yerli halklara yardım etmiş olan kadınlar, bu sefer Afrikalı-Amerikalılara ve dağlarda yaşayan güneylilere yardım etmişlerdir. Calder'a göre kısa dönem çalışan ve misyonerlik görevi içine dâhil edilecek bu yardımlarda görev alan kadınların çoğunun ismi kayıtlara geçerse de bölgede sürekli artan yardım talebine Holyoke acilen cevap vermiştir. Bayan Calder'a göre misyonerlik faaliyetlerinin menfaatine olan öğrenci hareketi son derece önemlidir ve misyonerlik çalışmalarında altıncı ve son aşama büyük öğrenci hareketi ile gelmiştir. Ona göre, Mount Hermon Okulunda başlayan bu akıma aşına olan Mount Holyoke kadınları geleceğin liderlerini yetiştirmek isteyen bu düşünceye katkıda bulunmuşlardır. Gönüllü öğrenciler başkalarını etkilemiş ve okul geleceğin liderlerini yetiştirmede etkili olmuştur.⁶⁴ Helen Barnetson Calder'ın yazısında misyonerlik görevinin kutsallığı, eğitimin, vatani değerlerin önemi, anavatanından gelen desteğin etkisi ve tüm bu kadınların azmi gibi konuları sıklıkla tekrarlanmaktadır.

Başta kurucu olmak üzere, fedakâr ve kendini tamamiyle bu yola adanmış öğretmen ve mezunların izinden giden Mount Holyoke öğrencileri, hâlâ başka ülkelere giderek orada yeni Mount Holyoke okulları, yardım kuruluşları açarak çevrelerine yardım etmeye devam ediyor. Karanlık hayatları İsa'nın İncil'inin ışığında aydınlatıyorlar. Çoğu bir şehidin hayatı ile aynı hayatı yaşıyor. Hatta bazıları tıpkı bir şehit gibi ölüyor. Bugünün Holyoke kadınları kendilerinden önce gelen misyoner kadınlar ile aynı amaç ve hissi paylaştıkları gibi onlarla aynı fedakârlıkları yaparak benzer bir yükün altına giriyorlar. Bu yüzden giden kadınlar, kalan kadınlar, destek olan kadınlar hepsi bu faaliyetin temel taşları.⁶⁵

Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun misyonerlik hareketine verdiği katkıyı anlamının bir başka yolu okulun kurucusu Mary Lyon'un Amerikan Board yöneticisi Rufus Anderson ile ilişkisine bakmaktır. Bay Anderson Amerikan Board'un dış misyonlarla ilgili baş politika belirleyicisi ve yöneticisidir. O zaman için ABD'nin en güçlü Protestan misyonerlik örgütünün içindeki en etkili din adamlarından biridir. Bay Anderson, Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun açılışının ikinci yıl kutlamasında 24 Temmuz 1839 tarihinde yaptığı konuşmada kadın eğitiminden bahseder. Hem Mary Lyon hem de Rufus Anderson'ın kadın eğitiminden beklentileri "kadınları faydalı hâle getirmektir, ev süsü haline getirmek değil"⁶⁶ dir. Anderson'a

⁶⁴ Helen Barnetson Calder, "Mount Holyoke's Part in the Missionary Movement", *Mount Holyoke College: The Seventy-Fifth Anniversary*, Mount Holyoke College, Massachusetts 1912, s. 71-75.

⁶⁵ Calder, *agm*, s. 74-75.

⁶⁶ Rufus Anderson, *An Address Delivered in South Hadley Mass, July 24, 1839 at the Second Anniversary of the Mount Holyoke Female Seminary*, Perkins & Marvin, Boston 1839, s.3.

göre “kadınların yüksek standartlarda eğitim alması çocukların eğitiminden kadınların sorumlu olması yüzünden çok önemli ve gerektiği.”⁶⁷ Mount Holyoke Okulu da “kızları hem öğretmen hem de anne olmak üzere yetiştirdiğinden”⁶⁸ Rufus Anderson’a göre bu kurum “yeni atanmış Board misyonerlerinin kendilerine en uygun eşi bulabilecekleri yerdir.”⁶⁹

Mary Lyon’ın Amerikan Board ile olan yakın ilişkisi ve onun bu kuruma öğrencileri arasından misyoner gönderdiğinin bir kanıtı da onun Rufus Anderson’a yazdığı 3 Nisan 1848 tarihli bir mektuptur. Mektubun içeriğinde okulun kurucusu, Amerikan Board sekreterine, kendi öğrencisi olan ve yıllardır öğretmen olarak yanında çalıştığını söylediği Bayan Susan L. Tolman’ı misyoner olarak alması konusunda ricada bulunmakta, altı yıldır yanında olan kızın, misyoner olmak için uygun aday olduğunu belirtmektedir. Daha sonraki günlerde mektupta adı geçen Bayan Susan Tolman, Amerikan Board misyoneri olan Cyrus Mills ile aynı yılın eylül ayında evlenmiş ve beraber Seylan’a (Sri Lanka) gitmişlerdir. Aynı Bayan Tolman eşi ile birlikte daha sonraki yıllarda ABD’deki Mills Üniversitesinin kurucusu olmuştur. (Bkz. Ek 8)

4. Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun Osmanlı Devleti’ndeki Mezunları ve Açtıkları Okullar

On dokuzuncu yüzyılda sadece kız çocuklarının değil onların annelerinin de eğitimi olmasının öneminin fark edilmesi kız çocuklarının eğitimi konusuna katkı sağlamıştır. Her kız çocuğunun düşük bir ücret karşılığında eğitime ulaşması, tüm hayatı boyunca kendi kendine yetebilmesi, planlı bir hayat yaşayabilmesi gibi konuları gündemine alan Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu, geleneksel kız eğitimi ve kadın misyonerler konularına farklı bir bakış getirmiştir. Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunu bitirdikten sonra Amerikan Board misyoneri olarak Osmanlı Devleti’ne gelen mezunlar misyon bölgelerinde Holyoke sistemi ile kendi okullarını açma işine girişmiş ve Mary Lyon’ın misyon teorisini uygulamışlardır. “Misyon bölgelerinde yer almaya başlayan kadınlar bu bölgelerde geldikleri kurumların benzerlerini oluşturmaya çalıştılar hatta aynı adı verdiler. İran’da Nasturiler arasında açılan [Fidelia] Fiske’nin okuluna “*Küçük Mount Holyoke*” denilmiştir.”⁷⁰ Açtıkları okullar ile gelecek kadın neslini yetiştirmeye çalışmış ve Batı tarzı bilgi yaymışlardır. Osmanlı Devleti’nde açılan Holyoke benzeri bu okullar Amerikan Board’un Osmanlı’daki politikaları doğrultusunda eğitim vermiş, ayrıca Osmanlı’da yaşayan azınlıklara odaklandıklarından gruplar arasındaki şiddete katkıda bulunmuşlardır. Çalışmanın bu bölümünde bu kadınların bölgedeki etkileri, kurdukları okulların diğer okullardan farkları, izledikleri metotlar ve eğitim politikaları ele alınmaktadır.

Sarah D. (Locke) Stow, *Mount Holyoke İlahiyat Okulunun İlk Elli Yılı'nın Tarihi 1837-1887*⁷¹ isimli kitabının “İş Başındaki Mezun Kızlar” isimli yirminci bölümünde⁷² yabancı misyon bölgelerinde hâlen görevli olan veya görev yapan mezunlarına yer vermiştir. Maviboncuk isimli web sitesinde, Gerald H. Anderson’ın editörü olduğu *Biographical Dictionary of Christian Missions*⁷³ isimli kitap ve ABCFM yayını *Almanac of Missions, 1887-1905* tarihli rapor bu okulun mezunları hakkında bilgilere ulaşılacak kaynaklar olarak

⁶⁷ Dana Lee Robert, *American Women in Mission: A Social History of their Thought and Practice*, Mercer University Press, Macon, Georgia 1996, s. 105.

⁶⁸ Robert, *age*, s. 104.

⁶⁹ *Age*, s. 105.

⁷⁰ Murat Gökhan Dalyan, “Amerikan Misyonerliğinde Kadın ve Kadının Rolü: (Ortadoğu Örneği)”, *Turkish Studies*, C. 6, S. 2 Bahar 2011, s. 348.

⁷¹ Kitabın orijinal adı: *History of Mount Holyoke Seminary During Its First Half Century, 1837-1887*

⁷² Stow, *age*, s. 319-22.

⁷³ Gerald H. Anderson, ed., *Biographical Dictionary of Christian Missions*, Eerdmans Pub Co, Grand Rapids, MI 1999.

aktarılrken, Sarah D. (Locke) Stow'un eserinden yararlanılarak, 1883 yılına kadar Osmanlı'da görev yapan Holyoke Okulu mezunlarının mezuniyet tarihleri, isimleri ve gönderildikleri yerler şöyle listelenmiştir:

Mezuniyet Tarihi	İsim ve Soyadı	Gönderildiği Yer
1879	Fanny P. (Andrews) Shepard	Antep
1848	Lydia H.(Babbitt) Dodd	Merzifon
1856	Cornelia C. (Barrows) Bartlett	Kayseri
1881	Ellen M. Blakely	Antep
1839	Emma L. (Bliss) Van Lennep	İzmir
1863	Flavia S. (Bliss) Garner	Merzifon; Sivas
1883	Ella T. (Bray) Graham	Antep
1852	Susan A. (Brookings) Wheeler	Harput
1864	Ursula E. (Clarke) Marsh	Filibe
1869	Elizabeth (Cobleigh) Cole	Bitlis
1857	Elizabeth A. (Davis) Greene	İstanbul
1847	Eunice B. (Day) Bliss	İstanbul
1861	Charlotte E. Ely	Bitlis
1861	Mary A. C. Ely	Bitlis
1877	Caroline P. (Farnsworth) Fowle	Kayseri
1882	Anna Felician	Merzifon
1856	Joanna (Fisher) White	Urfa
1863	Nancy D. (Francis) Adams	Antep
1857	Ann Eliza Fritcher	Merzifon
1886	Anna D. Grahain	Antep
1857	Margaret E. (Hallock) Byington	İstanbul
1846	Eliza (Harding) Walker	Diyarbakır
1867	Mary G. Hollister	Saimbeyli

1876	Leila (Kendall) Browne	Harput
1848	Celestia A. (Kirk) (Maynard) Edson	Selanik
1857	Mary E. (Linsley) Goodale	Adana
1879	Helen E. Melvin	İstanbul
1866	Roseltha, A. Norcross	Eski Zagra
1859	Zoe A. (Noyes) Locke	Filibe
1861	Olive L. (Parmelee) Andrus	Mardin
1863	Ellen C. Parsons	İstanbul
1857	Clara C. (Pond) Williams	Mardin; İstanbul
1868	Harriet, G. Powers	Erzurum
1869	Sarah E. (Sears) Smith	Merzifon
1869	Flora P. (Stearns) Bowen	Manisa
1859	Martha W. (Tinker) Reynolds	Van
1861	Mary L. (Wadsworth) Bassian, M. D.	İstanbul
1869	Fannie E. Washburn	Merzifon
1859	Cora A. (Welch) (Tomson) Millingen	İstanbul
1855	Caroline R. (Wheeler) Allen	Harput
1840	Emily C. Wheeler	Harput
1872	<i>Cornelia P. (Williams) Chambers</i>	<i>Erzurum</i>
1855	<i>Eliza D. (Winter) Morse</i>	<i>Eski Zagra</i>

Tablo 1: Osmanlı Devleti'ne Gelen Mount Holyoke Okulu Mezunları⁷⁴

Aynı kitabın “Mount Holyoke’u Model Alan Kurumlar” başlıklı yirmi birinci bölümünde “okulun 1857 mezunu ve eski öğretmenlerinden Bayan Ann Eliza Fritcher’ın Osmanlı Devleti’nde Merzifon’da yirmi yılı aşkın bir süredir Holyoke Okulu ilkeleri ile Hristiyan kadınları eğiten kutsal bir kurumun başında”⁷⁵ olduğu aktarılır. Ancak daha fazla ve detaylı bilgi Bitlis’teki Holyoke Okulu modeli için verilir. Bitlis’teki okul için kitapta şu bilgiler yer alır:

⁷⁴ <http://maviboncuk.blogspot.com/2012/06/mount-holyoke-college-alumnae-in-turkey.html> (E.T. 05.01.2020).

⁷⁵ Stow, *age*, s. 338.

Türkiye, Bitlis'teki Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu, “dünyanın en karanlık, en yalnız köşelerinden birinde Kürdistan dağlarının arkasına gizlenmiş.” Okul, 1861 yılı mezunları olan Bayan Charlotte E. ve Bayan Mary A. C. Ely'nin yönetimi altında. Buradaki çalışmalarına Bayan Knapp'ın birkaç öğrenciyi eğitip onlara yolu hazırlamasının ardından 1868'de başladılar. Çok az ebeveyn kızlarının eğitim almasını önemsiyordu, ancak misyonun başarısı bu sayıyı artırdı.

İyi bir bina inşa edildi, ona eklemeler yapıldı ve bu ilgi çekici odalarda iki yüz öğrenci Hristiyan eğitimi aldı. Yazları şehirden üç mil uzakta dağa çadırlar kuruldu. Bu sağlıklı inzivada öğretmenler sıcak mevsimde de çalışmalarına devam ettiler. On altı öğrenci okulunu başarı ile bitirdi ve Bitlis Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulundan diplomalarını aldı...

İncil'in incelenmesi, dua ve misyoner toplantıları bu Kürt kızlarının eğitiminde güçlü etkiler yarattı. İki değerli aydınlanmanın tadını çıkardılar ve Bayan Ely'lar öğrencilerinin çoğunun Tanrı'ya adanmış ve onun öğretisini karanlık bölgelere taşıdıklarını görmekten anlatılamaz bir zevke sahipler.⁷⁶

Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulundan mezun olan Charlotte Ely ve Mary Ely isimli iki kız kardeş 3 Ekim 1868'de Doğu Türkiye Misyonu'nun bir istasyonu olan Bitlis'e⁷⁷ gelmiş ve burada kızlar için uzun yıllar eğitim verecek Bitlis'teki Mount Holyoke Okulunu⁷⁸ (1870) kurmuşlardır. Açtıkları okulun sadece adı değil eğitim felsefesi de Mary Lyon'un okulunun kopyası gibidir. “Bu iki kız kardeş, üst düzey misyonerler olan George Knapp ve karısı Alzina tarafından Ermeni kadınların eğitimi için özellikle [bu] göreve getirilmişlerdir”.⁷⁹ Okulun önemli ilkelerinden birisi öğrencileri yaşadıkları bölgeye yabancılaştırmamak ve tüm değişimleri yavaş yavaş gerçekleştirmek olmuştur. Bir diğer önemli ilke ise öğrencilerin okul işlerine yardım etme zorunluluğudur. Kız kardeşler bölge halkının tutuculuğu yüzünden bölgedeki yoksul kızları yanlarına alabilmek için uzun müddet çaba göstermiş, kademeli şekilde öğrencilerine yaklaşmış ve burada geçirdikleri yaklaşık kırk altı yılın ardından istediklerinin büyük bölümüne ulaşmışlardır. Açtıkları okul Ermeni ayaklanmalarında rol oynamış ve Osmanlı Devleti'nde misyonerlerce açılan kız okullarının temellerini teşkil etmiştir. (Bkz. Ek 9)

Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun Osmanlı'da açılmış benzer okullarına değinen yayınlardan biri Board misyoneri Frank A. Stone'un “Mt. Holyoke Impact on the Mt. Ararat”⁸⁰ isimli makalesidir. Bu makale Ayşe Aksu tarafından “Holyoke Dağı'nın Ağrı Dağı Topraklarına Etkisi” başlığı ile Türkçeye çevrilmiş ve yayınlanmıştır. Bu makalede Frank A. Stone “Amerikan Board misyonerlik teşkilatının Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde XIX. yüzyıldan itibaren kurmuş olduğu kız okullarının eğitim felsefesi ve öğretim yöntemleri incelendiğinde, bunların Amerika'daki Mt. Holyoke Kız İlahiyat Okulundan beslendikleri görülmektedir” diye yazar. “Mount Holyoke İlahiyat Okulunun felsefesinin Türkiye'deki Amerikan okullarına yansımaları ve Türk feminist hareketine katkısını, uygulamadaki benzerliklerden yola çıkarak”⁸¹ şöyle anlatır.

Defalarca örnek verildiği üzere Osmanlı Türkiye'sindeki Amerikan Board eğitimcileri, görev yaptıkları okullarına, Mary Lyon'un, kapılarını 8 Kasım 1837'de South Hadley'de açan Mount Holyoke Kız İlahiyat

⁷⁶ *Age*, s. 339-340.

⁷⁷ Amerikan Board misyonerlerinden Grace H. Knapp *The Tragedy of Bitlis* isimli eserinde Bitlis'ten “Kürdistan'ın kalbinde küçük bir Ermeni kasabası” diye bahseder. s. 9. Knapp'ın bu kitabını ithaf ettiği kişiler arasında “İsa adına Bitlis Ermenileri için hayatlarını harcayan kız kardeşler” dediği Ely kardeşler de vardır. s. 3.

⁷⁸ Mount Holyoke Bitlis Amerikan Kız Koleji olarak da bilinen okulun adı Board belgelerinde “Mount Holyoke in Kurdistan, Bitlis” veya “Mount Holyoke of Kurdistan” diye geçmektedir.

⁷⁹ <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/bitlis-vilayeti/bitlis/din/misyonerler.html> s.2.

⁸⁰ Frank A. Stone, “Mt. Holyoke Impact on the Mt. Ararat”, *The Muslim World*, C. 66, S.1, Ocak 1976, s. 44-57.

⁸¹ Stone, “Holyoke Dağı'nın”, s. 302.

Mary Lyon: Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu...

Okulunu model alıyorlardı. Türkiye'deki Board okullarında görev yapmış olan pek çok kadın eğitimci Mt. Holyoke'un ya da onun kardeş kuruluşu Wellesley Kolejin mezunlarıydılar. Bu kadınların masrafları çoğu defa ABCFM'nin üç kadın yardımcı kuruluşu tarafından karşılanmaktaydı. Onlardan bazıları, Osmanlı Anadolu'sundaki kız okullarının müdürelüğünü yapan ilk kadınlardı. İstanbul Kız Kolejinin atası olan kurumlar [Gedikpaşa Ermeni Kız Okulu ve Üsküdar Kız Yüksek Okulu] bir ayna gibi Mt. Holyoke'u yansıtıyorlardı. Bu görüş, Amerikalıların 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kızlar için açtıkları yükseköğretim kurumları için de geçerlidir. Mt. Holyoke Kız İlahiyat Okulu aslında, 20. yüzyıl boyunca Amerikan Board'un Türkiye'deki politikalarını da etkilemiştir.⁸²

Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulundan mezun olup Osmanlı'da okul açan bazı kadın misyonerleri ise Frank A. Stone şöyle aktarır:

Merzifon Kız Okulunun kurucusu Miss Ann Eliza Fritcher, Bahçecik Kız Okulu'ndan Miss Laura Farnham, Antep Kız Okulu'ndan Miss Myra Proctor, Harput Kız Okulu kurucusu Mrs. Emily Crosby H. Wheeler, Mardin Kız Okulu kurucusu Olive Parmelee, Kürt kızları için açılan Bitlis Mount Holyoke Okulu kurucuları Miss Charlotte Ely ve Miss Mary Ely kardeşler, Türkiye'nin ilk anaokulunu açan misyoner eğitimci Cornelia S. Bartlett bu mezunlardan birkaçıdır.⁸³

Bu misyoner kadınlardan örneğin Bayan Olive Parmelee, Mardin'de Board misyoneri olarak Anadolu'nun Arapça eğitim veren tek kız ortaokulunu (Girls' High School of Mardin) 1868 yılında kurmuş, kırk sekiz yıl burada görev yapmıştır.⁸⁴ "Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun formatını, kurmuş olduğu Mardin Kız Okuluna uygulayarak Board'un Osmanlı'da kurduğu kız okullarının eğitim felsefesini, öğretim yöntemlerini ve dolayısıyla Türk Feminist hareketini şekillendirmesine katkı sağlamış biridir".⁸⁵

Yukarıda adı geçen Antep Kız Okulunu kuran Bayan Myra Allen Proctor da Holyoke mezunu önemli misyonerlerden birisidir. 19. yüzyılın ikinci yarısında yirmi üç yıl boyunca Antep'te Ermeniler üzerinde çalışmıştır. "1884- 1895 Ermeni ayaklanmalarının hemen öncesinde 1891 yılında Bayan Proctor'ın çizdiği Antep tablosu hasat mevsimini beklediklerini göstermektedir".⁸⁶

Türkiye'nin ilk anaokulunu ve anaokulu öğretmenini okulunu İzmir'de Huntington Anaokulu ve Öğretmen Okulu (Huntington Kindergarten and Training School) adıyla açan Bayan Cornelia S. Bartlett Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunda ardından da Wellesley Kolejinde eğitim görmüştür. Annesi Cornelia C. (Barrows) Bartlett'da 1856 Holyoke mezunudur ve 1872 yılında Kayseri'de Talas Kız Okulu'nu kurmuştur.

Huntington Anaokulu, sadece İzmir'de değil tüm Osmanlı Devleti'nde beklenmedik bir etki yaratmış olması bakımından son derece önemlidir. Yetiştirdiği ana okul öğretmenleri ile okul, diğer büyük şehirlerde de çok sayıda anaokulunun temelini atılmasının öncülüğünü yapmış, Osmanlı'da erken çocukluk dönemi eğitiminin oluşturulmasında rol model olmuştur. Bu ana okul sistemi ile İzmir'deki ailelerin çocukları üç yaşından itibaren Amerikan okulları bünyesine dâhil edilmiş, aileleri ile yakın temasa geçilmiş ve kurulmuş olan Amerikan eğitim sistemi içerisinde öğrenciler on altı veya on sekiz yaşına kadar verilen eğitim ve öğretim ile Amerikalıların her açıdan etkileyip nüfuz edebildikleri bireylere dönüştürülmüşlerdir. Modern

⁸² Frank A. Stone, *Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi: Anadolu'da Amerikan Misyoner Okulları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s. 220-221.

⁸³ Stone, "Holyoke Dağı'nın", s. 302.

⁸⁴ Olive Parmelee ve Mardin'deki faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Çoban Döşkaya-Törel, *agm*, s. 201.

⁸⁵ Çoban Döşkaya-Törel, *agm*, s. 244.

⁸⁶ Füsün Çoban Döşkaya, "Amerikalı Kadın Misyoner Myra A. Proctor'un Aintab (Antep) Faaliyetleri", *Tarihten Günümüze Ayıntab - Gaziantep: Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Milli Mücadele Döneminde Gaziantep Bildiri Metinleri Kitabı*, Eds. Ahmet Gündüz- Murat Çelikdemir- Selim Osrak- Murat Dağ, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Gaziantep 2018, s. 371-372.

eğitim alma fırsatı bulan bu öğrenciler ilerleyen yıllarda bunu avantaja çevirmiş, önemli konumlara gelmişlerdir.⁸⁷

Okulunu açtığı sırada Board misyoneri olmayan Bayan Cornelia, okulun açılmasından beş sene sonra Board'un tam zamanlı misyoneri olmuş, ancak rahatsızlığı sebebiyle okul müdürlüğü görevini bırakmak zorunda kalmıştır.

İzmir'de en başarılı anaokulunun uzun yıllardır yöneticisi olan Bayan Nellie Bartlett'in birkaç aydan beri sinir bozukluğundan (nervous exhaustion) mustarip olduğunu öğrenmek çok acı. Son zamanlarda gelişme kaydetse de, halen okuyup yazamıyor veya okumayı bile dinleyemiyor. Tamamıyla iyileşmesi ümit edilse de, süreç uzun olacağı benziyor. Dualarımıza ihtiyacı var.⁸⁸

Daha sonraki yıllarda Cornelia S. Bartlett'in sağlık durumunun kötüleşmesiyle Huntington Anaokulu 1902 yılında, İzmir Amerikan Kız Kolej Enstitüsü (ACI) ile birleştirilip, kız okuluna dâhil edilmiş, 1923 yılında ACI Göztepe kampüsünde yeniden açıldığında anaokulu açılmamıştır.

Batı Türkiye Misyonu, İzmit (Nicomedia) İstasyonu'na gönderilen Laura Farnham ise Bahçecik Yatılı Kız Okulu (1873-1885) ve Adapazarı Ermeni Kız Okulu'nda (Adabazari Hayuhgatz Varjharan) (1885-1921) yaklaşık otuz yedi yıl görev yapmış bir başka Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu mezunu ve Amerikan Board misyoneridir. "Her işi yapan kadın" olarak adlandırılan Laura Farnham'ın kurmuş olduğu bu iki okul günümüzde Sağlık ve Eğitim Vakfı'nın (SEV) bünyesi altında eğitim vermeye devam eden Üsküdar Amerikan Lisesinin temelini oluşturmaktadır ve bu okulların müfredatları Mount Holyoke'daki eğitimine göre şekillenmiştir. Tüm Board mensubu misyonerler gibi o da Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenileri kendi devletinin çıkar ve amaçları için kullanmış ve açmış olduğu okullar aracılığıyla Ermeniler üzerinde etkili olmuştur. Onun Bahçecik ve Adapazarı'nda Ermeni kızlar için açmış olduğu iki okulun tarihi yapılanmasına bakıldığında Amerikan Board okullarının doğal bir eğitim hareketi olmadığı, buralarda çalışan misyonerlerinde geri kalmış kişilere eğitim götüren iyiliksever/kutlu eğitimciler olmadıkları açıkça görülmektedir.

Ölümünden sonra yayınlanan K. G. L.'nin yazısında Bayan Farnham şöyle anlatılır:

Neredeyse 50 yıllık görevinde hem halk hem de öğrenciler onun güçlü karakterinden, ince düşüncesinden, zekâsından ve espirili yanından çok etkilenmişlerdi. Acil durumlarda hemen yardıma koşması ile biliniyordu ve Ermeni Mütevelli Heyeti (Armanian Board of Trustees) her daim onun fikir ve görüşlerine başvururdu.⁸⁹

Merzifon Yatılı Kız Okulunu (Marsovan the Girls' Boarding School) kuran Miss Ann Eliza Fritcher bir başka Mount Holyoke mezunu ve Board misyoneridir. 1893 yılına kadar Merzifon'daki görevinde kalmış, 1896 yılında ABD'de New York'ta vefat etmiştir. Bebek İlahiyat Okulunun Anadolu'nun iç bölgelerine taşınması politikasının bir sonucu olarak "İstanbul'da William Goodell ve eşinin kurduğu kız okulu"⁹⁰ da 1865'te Merzifon'da Eliza Fritcher tarafından yeniden kurulmuştur. Bu kız okulunun adı 1886 yılında Anadolu Koleji açıldığında Anadolu Kız Okulu (The Anatolia Girls' School) olmuştur.

⁸⁷ Fusun Çoban Döşkaya, "Amerikan Board Heyeti Misyoneri Cornelia (Nellie) S. Bartlett: Huntington Anaokulu ve Öğretmen Okulu'nun İzmir İstasyonuna İktisadi Etkileri", *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-3*, (İzmir 25-27 Nisan 2019), Ed. Mustafa Öztürk- Ayşe Değerli, C. 3, İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir 2019, s. 76.

⁸⁸ "Miss Bartlett's Illness", *Life and Light for Woman*, C. XXXIII, S. 6, Haz. 1903, s. 242-243.

⁸⁹ K. G. L. "Laura Farnham-A Missionary for Nearly Fifty Years", *Life and Light*, C. XLIX, S. 12, Aralık 1919, s. 515.

⁹⁰ Dilşen İnce Erdoğan, "Merzifon'da Amerikalı Misyonerler ve Ermeniler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 11, 2005, s. 23.

Bayan Fritcher dışında okulda yine Mount Holyoke mezunu olan Flavia S. Bliss ve Frances E. Washburn, Mary I. Ward çalışmıştır. Merzifon Kız Okulunda yerli öğretmen olarak çalışan bir başka Mount Holyoke mezunu da Ermeni asıllı Anna Bedrosyan Feliciyan'dır. Gülbadi Alan bu okulun Amerikan Board için olan önemini şu sözlerle açıklamıştır:

Amerikan Board misyonerlerinin, kendi ülkelerinin dışında yürüttükleri faaliyetlerde, kadınları özgür kılmak amacıyla kızlara yönelik okul kurma yönünde büyük tutkuları olmuştur. Bunda misyoner eşlerinin genelde kuvvetli feminist görüşlere sahip olmaları ve Amerikan Board cemiyetinin, bekâr bayanların denizaşırı ülkelerde iş bulacağı tek organizasyon olması büyük rol oynamıştır. Bu tutkuları Osmanlı Devleti sınırları için de geçerli olmuştur. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu bu tutkunun bir eseri olarak ortaya çıkmış kurumlardan biridir.⁹¹

Frank A. Stone'a göre ise bu okuldaki Mount Holyoke Kız İlahiyatın etkisi, okulun "Tanrı'nın tabiatındaki elini göstereceğine inanılan doğa bilimlerine ve pratik becerilere önem vermesinde, bir de kadın eğitiminde yer alan 'adâb-ı muâşeret okulu' kavramını tamamen reddetmesinde"⁹² görülüyordu.

Amerikan Board'un Harput'ta açtığı Harput Kız İlahiyat Okulunda kurucu ve öğretmen olarak karşımıza Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu mezunu anne Susan A. Wheeler (Mrs. Crosby H. Wheeler) ve kızı Emily Crosby H. Wheeler çıkmaktadır. Harput istasyonunun Amerikan Board için önemli misyoneri Crosby H. Wheeler'in⁹³ eşi ve kızı olan bu bayanlar uzun bir dönem burada Ermeniler için faaliyet göstermişlerdir.

Amerika'daki Mt Holyoke Kız İlahiyatın etkisi, ABCFM'nin Osmanlı Anadolu'sunda kurduğu diğer kız okullarına olduğu gibi Harput Kız İlahiyat'a da nüfus etmişti. Öğretmenleri arasında hem Mrs. Wheeler, hem de kızı Emily, South Hadley'deki bu ilahiyatta eğitim görmüşlerdi. Emily bu kurumda on altı yıl öğretmenlik yaptı.⁹⁴

1895 yılında ABD'ye geri dönmek zorunda kalan kızları Emily Wheeler eğitimciliğe oradan devam etmiş ve Osmanlı'daki Ermenilerin seslerini duyurabilmek için "Ermeni Milli Yardım Komitesini kurmuş ve başkanlığını yapmıştır."⁹⁵

Maviboncuk isimli web sitesi Holyoke mezunu olup Osmanlı'da okul kurucusu, müdür, yönetici veya öğretmen olarak çalışan kişilerin ve çalıştıkları okulların isimlerini İngilizce olarak listelemiştir. Bu liste Tablo 2'de Türkçeye çevrilmiş ancak okulların İngilizce adları araştırmacıları doğru yönlendirmek amacıyla parantez içerisinde verilmiştir. Orijinal metinde İzmir diye geçen Talas Okulunun yeri çeviride Kayseri olarak düzeltilmiştir.

⁹¹ Gülbadi Alan, *Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 161.

⁹² Stone, *Sömürgeciliğin Hasat*, s. 155.

⁹³ Crosby H. Wheeler hakkında detaylı bilgi için bkz: Türkmen Törel, "Crosby H. Wheeler'ın Fıratta On Yıl Adlı Kitabının Tanıtımı", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ed. Enver Çakar, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ, 2013, s. 19-32.

⁹⁴ Age, s. 199.

⁹⁵ Age, s. 199-200.

<p align="center">Amerikan Kız Koleji (American College for Girls), İstanbul</p> <p>1871 yılında “Constantinople Home School for Girls” ismiyle kuruldu. 1857 Mezunları Clara Pond, 1875-1883 yılları arasında başöğretmenlik (principal) yaptı. Öğretmenler: Cora A. Welch (1859)</p>
<p align="center">ACI (American Collegiate Institute for Girls), İzmir</p> <p>1870 mezunu Mary Lyon Page, 1882-1886 yılları arasında başöğretmenlik yaptı. Öğretmenler: Flora P. Sterns (1871), Florence E. Griswold (1891), Annie Pinneo (1899)</p>
<p align="center">Amerikan Kız Okulu (American School for Girls), Manastır</p> <p>Öğretmenler: Mary L. Matthews (1885)</p>
<p align="center">Merzifon Anadolu Koleji ve Kız Yatılı Okulu (Anatolia College and Girls' Boarding School), Merzifon</p> <p>1865 yılında “Marsovan Boarding School for Girls” olarak kuruldu. 1857 mezunu Anna E. Fritcher okulun kurucusu ve ilk müdürüydü, 1893 yılına kadar hizmet verdi. Öğretmenler: Flavia Bliss (1863), Frances E. Washburn (1869), Mary I. Ward (1897)</p>
<p align="center">Adapazarı Ermeni Kız Lisesi (Armenian Girls' High School), Adapazarı</p> <p>Öğretmenler: Susan C. Hyde (1888)</p>
<p align="center">Central Turkey Girls' College, Maraş</p> <p>1881 mezunu Ellen Blakely, 1892-1922 yıllarında müdürlük (president) yaptı.</p>
<p align="center">Mardin Kız Lisesi (Girls' High School), Mardin</p> <p>1861 Mezunları Olive Parmelee tarafından 1868 yılında kuruldu.</p>
<p align="center">“Girls' Seminary, Marsovan” için Anatolia College and Girls' Boarding School’a bakınız</p>
<p align="center">Huntington Anaokulu ve Öğretmen Okulu (Huntington Kindergarten and Training School), İzmir</p> <p>1880 mezunu Cornelia S. Bartlett tarafından 1896 yılında kuruldu.</p>
<p align="center">Manastır Amerikan Kız Okulu (Monastir American School for Girls)</p> <p>1885 mezunu Mary Matthews 1909-1920 yılları arasında başöğretmenlik yaptı.</p>
<p align="center">Mount Holyoke in Kurdistan, Bitlis</p> <p>1868 yılında kuruldu. Kurucular ve başöğretmenler: 1861 mezunları Charlotte ve Mary Ely. Mary öldüğü yıl olan 1913’e kadar; Charlotte, 1915’e kadar hizmet vermiştir.</p>
<p align="center">Talas Kız Okulu (Talas Girls School), Kayseri</p> <p>1856 Mezunları Cornelia (Barrows) Bartlett tarafından 1872 yılında kurulmuştur.</p>
<p align="center">Van Kız Okulu (Van Girls School) 1878 yılında kurulmuştur</p> <p>İlk Başöğretmen: 1859 mezunu Martha (Tinker) Reynolds, 1900 yılına kadar hizmet vermiştir. 1898 mezunu Grisell MacLaren, 1900-1906 yılları arasında başöğretmenlik yapmıştır.</p>

Tablo 2: Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu Mezunlarının Osmanlı Devleti’nde açtıkları Okullar⁹⁶

Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu mezunlarının yaşamları birçok New Englandlı kadının o dönemlerdeki yaşamından farklı değildi. Dinsel saplantıları olan, inatçı, son derece çalışkan ve genellikle fakir ailelerin kızlarıydılar. Akılcı, pratik ve son derece yapıcı olarak eğitilmişlerdi. Diğer tüm misyoner kadınlar gibi onlarda gittikleri bölgenin öncelikle dillerini öğreniyorlar, kitap hazırlıkları, öğretim çalışmaları ve çeviri yapıyorlar, dersler, konferanslar veriyor, halkla

⁹⁶ <http://maviboncuk.blogspot.com/2012/06/mount-holyoke-college-alumnae-in-turkey.html> (E.T. 05.01.2020)

temas ediyorlardı. Girişimciydiler. Kısa sürede kız çocukları için eğitim imkânının az olduğunu fark ettiklerinde, çalışmalarını bu tarafa yönlendirdiler.

Karakter yapıları, çoğunun gelmiş olduğu New England bölgesinin tüm özelliklerini taşımakta ve çevrelerinde ağırbaşlı, çalışkan ve iyiliksever kadınlar olarak bilinmekte ve saygı görmektedirler. Doğu Anadolu bölgesine geldiklerinde büyük sıkıntılar yaşamış olsalar da bu kadınlar aynı zamanda ileriki yıllarda yaptıkları faaliyetlerle Osmanlı Devleti'nde daha büyük sıkıntıların yaşanmasının zeminini hazırlamış olan kadınlardır. Bu grubun içinde yer alarak Bitlis'e giden Ely kardeşler, burada Mount Holyoke Okulunun bir benzerini kurmuşlardır. Harput'ta görevlendirilen Bayan Seymour, Bayan Bush ve Bayan Wheeler burasının Amerikan Board'un en etkili istasyonlarından biri olmasını sağlamışlardır.⁹⁷

Aldıkları eğitimin gereği olarak misyon bölgelerinde onlara yardımcı olan kişilere her konuda danışıyor ancak sonuçta ne yapılacağı konusunda kendi kararlarını veriyorlardı. Holyoke Okulu mezunu bu kadınlar vatan ve din sevgisi temelinde, azim, fedakârlık, çalışkanlık değerleri ile eğitim almış olduklarından çalıştıkları bölgelerde de bu sıkı eğitim ve disiplinli yaşama sürecine devam ediyorlardı.⁹⁸ Aldıkları eğitim onların hayat felsefesi hâline gelmişti.

Bu yüzden Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu mezunu misyonerlerin Osmanlı'da açtıkları kız okullarının temel ilkeleri de ABD'deki okulun ilkeleri ile neredeyse aynıydı. Mary Lyon'ın "hiç kimsenin gidemeyeceği yere git ve hiç kimsenin yapamayacağını yap" tavsiyesine⁹⁹ uyarak görevin gerektirdiği her yerde çalışma bilincine sahip bu kadınlar açtıkları okullarında ABD'deki okul gibi hiçbir öğrenciyi bedava okutmama prensibini uygulamaya çalıştılar. Öğrenciden okul masraflarına erzak getirerek veya dikiş nakış işleyerek bile olsa mutlaka katkıda bulunmalarını istediler. Her öğrenciden kendi ihtiyaçlarına göre yardım almaktaki kararlılıklarından asla vazgeçemediler. Öğrencileri okul ve kendi işlerinde çalıştırıp onlara gerektiğinde ev işi ve çocuk bakımı da öğretiler. "Kendine yardım" (self help) ilkesine bağlı kaldılar ve öğrencilerinin üretici faaliyetlerde bulunmasını sağladılar. Ayrıca öğrencilerine tutumlu olmayı ve masrafları kısmayı öğretiler. Kızların kendilerini ailelerinden üstün görmemeleri için onların yaşam standartlarını iyi yönde ancak adım adım ve yavaşça değiştirdiler. Asla anne ve babalara kızlarının eve değişmiş olarak dönebileceği korkusunu yaşatmadılar. Aldıkları eğitimin gereğine uyarak kendilerini gittikleri yerdeki kültürü zayıflatmaya değil onu güçlendirmeye adanmışlardı. Öğrencilerini de bu yönde yetiştirme konusunda büyük bir titizlik gösterdiler. Okullarından mezun olan öğrencilerinin evlerine geri döndüklerinde yerli kültürlerini sürdürmelerini ve kendi halklarına yardım ve hizmet etmelerini sağladılar. Çünkü kurdukları okulun ancak bu şekilde başarıya ulaşacağını biliyorlardı.

Okullarında İncil öğretimine ciddi anlamda önem verdiler. Amaçlarına ulaşabilmek için ilahiler söyleyip, toplu dualar ettirerek, dini sevimli hâle getirdiler. İnsana hizmet temel değerini verebilmek için genelde hazırlık ve dört yıl eğitimden oluşan okullarında ders müfredatı içerisinde "klasik ve modern Ermenice, dilbilgisi, aritmetik, cebir, felsefe, fiziki coğrafya, doğa

⁹⁷ Çoban Döşkaya-Törel, *agm*, s. 208.

⁹⁸ Amerikan Board'un Anadolu'daki kadınlar üzerinde yürüttükleri eğitim faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Gülbadi Alan- Gökhan Bolat, "The American Board and the Ottoman Women's Education", *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı/ Relationships of the USA and The Great Middle East Special Issue 2011, s. 105-117.

⁹⁹ CIA'nın twitter hesabının (<https://twitter.com/cia>) açıklama bölümünde "Biz ulusun ilk savunma hattıyız. Başkalarının başaramadığı şeyi başarır ve başkalarının gidemediği yerlere gideriz" (We are the Nation's first line of defense. We accomplish what others cannot accomplish and go where others cannot go) ifadesi yer almaktadır. Bu başkalarının gidemediği yere gitme sözü Mary Lyon'un öğrencilerine tavsiyesini hatırlatmaktadır.

felsefesi, ahlak felsefesi, jeoloji, botanik, astronomi”¹⁰⁰ ve İncil derslerine yer verdiler. Holyoke Okulunda da bulunan ve süsleyiciler adı ile anılarak kızlara görgü ve zarafet kazandırmak için öğretilen, dans, resim, nakış, iğne işleri gibi derslere de okullarının müfredatında yer verdiler. (Bkz. Ek 10-19)

Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun Osmanlı’da açılan versiyonları, kızlara daha gelişmiş eğitim verilmesinin önünü açma görüntüsü altında zaman içerisinde gerek azınlık gerekse de Müslüman kızların eğitimi konusunda önemli kurumlar haline gelmişlerdir. Eğitilmiş, dil bilen ev kadınları veya yerli misyonerlere eş yetiştirmekle işe başlamış olsalar da zamanla içinde buldukları ortamlarda dikkat çeken, rol model olabilen bir mezun sınıfının oluşmasını sağlayıp, hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Mezun ettikleri öğrencilerin birçoğu da mezun olduktan sonra ya kendi öğrencilerini yetiştirmeye başlamış ya da kendi okullarında öğretmen olarak çalışmışlardır. Bu misyoner kadınlar mezun oldukları okuldan öğrendikleri gibi açtıkları okullarda öğrencilerinden mutlaka gelirleri oranında bir ücret talep etmiş, kadın ve kızların para kazanmalarına yardım etmek için girişimlerde bulunmuş ve hayır işlerinde yer almışlardır. Ancak yetiştirdikleri kız öğrencilerin kendi kültürlerine yabancılaşmaması için büyük çaba harcamışlardır. Amerikan Board’a bağlı kalarak Osmanlı Devleti’nde çalışma ve araştırmalar yapmışlardır. Açtıkları okullarda Osmanlı’ya medeniyet getirme görüntüsü altında yıkıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Sonuç

Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun kurucusu Mary Lyon yaşamı boyunca kadınların eğitim alması için mücadele etmiş, ABD’de kızlar için yükseköğretimin önünü açmıştır. Ancak bunun yanında hayatını misyonerlik davasına adanmış birisi olarak eğitimi bu uğurda bir araç olarak kullanmıştır. Öğrencilerinin din değiştirmesi ile aşırı derecede ilgilenmesi, okuluna misyonerleri konuşmacı olarak çağırması, mezunlarının misyonerlik örgütüne kabul edilmesi için referans olması, misyoner eşleri olmaları ve uzak ülkelere misyoner olarak gitmeleri yönünde onları telkin etmesi bunun bir göstergesidir. Dış misyon çalışmalarının gelişmesi için çaba harcayan biri olarak hayat felsefesi, Protestanlığa döndürme amacına hizmet etmiyorsa insanlara bir şey öğretmemektir.

Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu kız çocuklarının sadece bir eş, bir anne veya ev işlerini yapan biri olarak hayatlarını devam ettirmek zorunda oldukları günlerde Amerikan Board’u kuran kişilerin eğitim aldığı Andover İlahiyat Okulunun kızlar için eğitim verecek ve misyonerlere eş yetiştirecek kız kardeş okulu olarak kurulmuş veya kurdurulmuştur. Okul, kadınların o dönem içerisinde sahip olması beklenen her beceriyi öğrencilerine edindireceğini vaat ederek, çok yönlü öğrenci yetiştirmenin yanında akademik yetkinlikler ve donanım üzerinde de ısrarla durarak kısa zamanda ABD’nin önemli kadın misyoner yetiştiren okullarından birisi olmuştur.

Amerikan Board 1840’ların ortalarında diğer misyoner kurumlarından farklı olarak kızların eğitiminin önemini fark etmiş ve misyonerlerine gittikleri bölgelerde kız okulları açtırmıştır. Mary Lyon’ın kurduğu okul ve yetiştirdiği öğrencilerde o dönemde bu ihtiyacı karşılamışlardır. Osmanlı’da 19. yüzyılda Amerikan Board misyonerlerince açılan kız okullarının önemli bir kısmının, Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu mezunları tarafından, bitirdikleri okulun sistematiği içerisinde ve bakış açısıyla kurulduğu ve bu okulun model alındığı bilinmektedir. Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulunun Osmanlı’da faaliyet gösteren mezunlarının amacı, kurdukları okullar vasıtasıyla Protestan kiliseleri çevresinde bir Protestan cemaat oluşturmak ve daha önce savaşlar ve siyasi mücadelelerle elde edilemeyen neticeye kültür asimilasyonu

¹⁰⁰ Stone, *Sömürgeciliğin Hasat*, s. 205.

yoluyla varmak olmuştur. ABD'deki bu okulun perspektifinin Osmanlı'ya transfer edilmesi Osmanlı içerisinde yaşayan ve misyonerlerin üzerinde çalıştıkları kız ve kadınların onların arzu ettikleri yönde değişmesine neden olmuştur. Bu kişilerin açmış oldukları okullarda yürüttükleri misyonerlik faaliyetlerini anlamadan Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin analizi eksik kalacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ise bu Amerikan Board okulları belirli aşama ve süreçlerden geçmiş, çoğu kapanmış olsa da kalanlar yeni koşullara ayak uydurmuşlardır. Bir Amerikan Board ve Mount Holyoke tasarısı olan "her okulun bir atölye gibi faaliyet göstermesi ve öğrencilerini her yönden hayata hazırlaması" konusu Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiş, daha sonraki yıllarda İngilizce eğitim verilen "Anadolu liseleri" açılmıştır. Ancak Amerikan Board okullarının geçirdiği süreçlerden en önemlisi 1960'lardan itibaren içine girdiği "okullarını yetiştirdiği mezunlarının yönetimi altına verme" siyasetidir. Bu doğrultuda 1968 yılında Amerikan Board'un mülklerini güvence altına almak amacıyla İzmir, Tarsus ve Üsküdar Amerikan Okulları mezunları tarafından Sağlık ve Eğitim Vakfı (SEV)¹⁰¹ kurulmuştur. 2010 yılında Amerikan Board'un kapanması ile Board'un mülkleri ve tüm yetki bu vakfa geçirilmiş ve Amerikan Board arşivi 2012 yılında, Board'un idari makamının tarihi olarak devamı niteliğinde olan, 1964 yılında kurulan Türkiye'deki Amerikan İlmî Araştırma Enstitüsüne (ARIT) (American Research Institute in Turkey) bağışlanmıştır. Günümüzde, Mount Holyoke Okulu etkisini taşıyan ve bu makalede konu edinen okullardan sadece Özel İzmir Amerikan Koleji (1878) ve Üsküdar Amerikan Lisesi (1876) eğitim vermeye devam etmektedir ve ülkemizin en yüksek puanla öğrenci kabul eden okulları arasındadırlar. Bu iki okulunda Mary Lyon'ın kurduğu Mount Holyoke Okul sistemine bugünkü Mount Holyoke Okulundan daha yakın oldukları söylenebilir.

Kaynakça

A. Kitap ve Makaleler

- ADAMS, Elmer Cleveland – Warren Dunham Foster, *Heroines of Modern Progress*, Sturgis & Walton Company, New York 1913.
- ALAN, Gülbadi, *Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- ALAN, Gülbadi - Gökhan Bolat, "The American Board and the Ottoman Women's Education", *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı/ Relationships of the USA and the Great Middle East Special Issue 2011, s. 105-117.
- ANDERSON, Gerald H., ed., *Biographical Dictionary of Christian Missions*, Eerdmans Pub Co, Grand Rapids, MI 1999.
- ANDERSON, Rufus, *An Address Delivered in South Hadley Mass, July 24, 1839 at the Second Anniversary of the Mount Holyoke Female Seminary*, Perkins & Marvin, Boston 1839.

¹⁰¹ SEV vakfı bünyesinde bulunan kurum ve kuruluşlar şöyledir: Özel İzmir Amerikan Koleji (ACI) (1878); Özel Tarsus Amerikan Koleji (TAC) (1888); Özel Üsküdar Amerikan Lisesi (UAA) (1876), Özel SEV Lisesi (2014), İzmir SEV İlköğretim Kurumları (1997), Üsküdar SEV İlköğretim Kurumları (1997) ve Tarsus SEV İlköğretim Kurumları (1997).

- BAILEY, George H., *An Address on the One Hundredth Anniversary of Mary Lyon's Birth, February 28, 1897: Delivered in Ashfield and Buckland*, Open Collections Program at Harvard University, Women and Work, Ashfield, Massachusetts 1897.
- BANKS, Louis Albert, *The Religious Life of Famous Americans*, American Tract Society, Boston 1904.
- BENFREY, Christopher, "Emily Dickinson's Mount Holyoke", *Five Colleges: Five Histories*, Ed. Ronald Story, Five Colleges, Inc, and Historic Deerfield, Inc, Amherst, Massachusetts 1992, s. 29-48.
- BOLTON, Sarah K., *Lives of Girls Who Became Famous*, Thomas Y. Crowell & Co, New York 1886.
- BOYNICK, David K, *Women Who Led the Way: Eight Pioneers for Equal Rights*, HarperCollins, New York 1959.
- CALDER, Helen Barnetson, "Mount Holyoke's Part in the Missionary Movement", *Mount Holyoke College: The Seventy-Fifth Anniversary*, Mount Holyoke College, Massachusetts 1912, s.71-75.
- CONFORTI, Joseph A., *Jonathan Edwards, Religious Tradition and American Culture*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill and London, 1995.
- ÇOBAN DÖŞKAYA, Fusun - Türkmen Törelî, "Amerikan Board Misyoneri Olive L. Parmelee Andrus ve Mardin", *Geçmişten Günümüze Tarihten İzler*, Ed. Doğan Karacoşkun-Osman Köse, Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s. 201-249.
- ÇOBAN DÖŞKAYA, Fusun, "Amerikalı Kadın Misyoner Myra A. Proctor'un Aintab (Antep) Faaliyetleri", *Tarihten Günümüze Ayıntab - Gaziantep: Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Milli Mücadele Döneminde Gaziantep Bildiri Metinleri Kitabı*, Eds. Ahmet Gündüz- Murat Çelikdemir- Selim Osrak- Murat Dağ, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Gaziantep 2018, s. 355-385.
- ÇOBAN DÖŞKAYA, Fusun, "Amerikan Board Heyeti Misyoneri Cornelia (Nellie) S. Bartlett: Huntington Anaokulu ve Öğretmen Okulunun İzmir İstasyonuna İktisadi Etkileri", *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-3, (İzmir 25-27 Nisan 2019)*, Ed. Mustafa Öztürk - Ayşe Değerli, C. 3, İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir 2019, s. 75-107.
- DALYAN, Murat Gökhan, "Amerikan Misyonerliğinde Kadın ve Kadının Rolü: Ortadoğu Örneği", *Turkish Studies*, C. 6, S. 2, Bahar 2011, s. 341-358.
- DOUGLAS, John Mrs., *Life Story of Mary Lyon: Founder of Mount Holyoke College*, Beard Art and Stationery, Minneapolis 1897.
- ERDOĞAN, Dilşen İnce, "Merzifon'da Amerikalı Misyonerler ve Ermeniler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 11, 2005, s. 17-43.
- FENNER, Mildred Sandison,- Eleanor Fishburn, *Pioneer American Educators*, Kennikat, New York 1968.
- FISK, Fidelia, *Recollections of Mary Lyon: With Selections From Her Instructions to the Pupils in Mt Holyoke Female Seminary*, American Tract Society, Boston 1866.
- GILCHRIST, Beth Bradford, *The Life of Mary Lyon*, Houghton Mifflin Company, Boston and New York 1910.

Mary Lyon: Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu...

- GOODSELL, Willystine, *Pioneers of Women's Education in the United States*, AMS Press, 1970.
- GREEN, Elizabeth Alden, *Mary Lyon and Mount Holyoke: Opening the Gates*, University Press of New England, Hanover, NH 1979.
- HARTLEY, James E., ed. *Mary Lyon: Documents and Writings*, Doorlight Publications, 2008.
- HITCHCOCK, Edward, *The Power of Christian Benevolence Illustrated in the Life and Labors of Mary Lyon*, Hopkins, Bridgman and Company, Northampton 1852.
- HOROWITZ, Helen Lefkowitz, *Alma Mater: Design and Experience in the Women's Colleges from Their Nineteenth-Century Beginnings to the 1930s*, University of Massachusetts Press, Amherst 1993.
- KNAPP, Grace H., *The Tragedy of Bitlis*, Fleming H. Revell Company, New York, 1919.
- K. G. L. "Laura Farnham-A Missionary for Nearly Fifty Years", *Life and Light*, C. XLIX, S. 12, Aralık 1919.
- LANSING, Marion, ed. *Mary Lyon Through Her Letters*, Books, Inc, Boston 1937.
- LYON, Mary "Mount Holyoke Female Seminary", *Old South Leaflet*, No. 145, 1835, s. 425-440. <https://compass.fivecolleges.edu/object/mtholyoke:46878>
- LYON, Mary, *Mount Holyoke Female Seminary, General View of the Principles and Design of the Mount Holyoke Female Seminary*, Published by Direction of the Trustees, Perkins & Marvin, South Hadley, Massachusetts 1837.
- LYON, Mary, *A Missionary Offering, or, Christian Sympathy, Personal Responsibility, and the Present Crisis of Foreign Missions*, Crocker & Brewster, Boston 1843.
- Mary Lyon: The Christian Teacher*, Church and Home Series of Biography, Church and Home Publishing, New York 1886.
- "Miss Bartlett's Illness", *Life and Light for Woman*, C. XXXIII, S. 6, Haziran 1903, s. 242-243.
- PORTERFIELD, Amanda, *Mary Lyon and the Mount Holyoke Missionaries*, Oxford University Press, New York 1997.
- REEVES-ELLINGTON, Barbara, "A Vision of Mount Holyoke in the Ottoman Balkans: American Cultural Transfer, Bulgarian Nation-Building and Women's Educational Reform, 1858-1870", *Gender & History*, C. 16, S. 1, Nisan 2004, s.146-171.
- ROBERT, Dana Lee, *American Women in Mission: A Social History of their Thought and Practice*, Mercer University Press, Macon, Georgia 1996.
- ROSEN, Dorothy Schack, *A Fire in Her Bones: The Story of Mary Lyon*, Carolrhoda Books, Minneapolis 1995.
- STENGEL, H. Oxley, *Famous Americans for Young Readers: The Story of Mary Lyon*, Barse & Hopkins, New York 1922.
- STONE, Frank A, "Holyoke Dağı'nın Ağrı Dağı Topraklarına Etkisi", Çev. Ayşe Aksu, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, S.16, Ekim 2009, s. 301-15.
- STONE, Frank A, "Mt. Holyoke Impact on the Mt. Ararat", *The Muslim World*, C. 66, S. 1, Ocak 1976, s. 44-57.

- STONE, Frank A, *Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi: Anadolu'da Amerikan Misyoner Okulları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.
- STOW, Sarah Deborah Locke, *History of Mount Holyoke Seminary During Its First Half Century 1837-1887*, Mount Holyoke Seminary, South Hadley, Massachusetts 1887.
- SWEET, Leonard I., "The Female Seminary Movement and Woman's Mission in Antebellum America", *Church History*, C. 54, S. 1, 1985, s. 41-55.
- THAYER, William M., *The Good Girl and True Woman, or, Elements of Success Drawn from the Life of Mary Lyon and Other Similar Characters*. Harvard College Library Preservation Digitization Program. Gould and Lincoln, Boston 1863.
- TÖRELİ, Türkmen, "Crosby H. Wheeler'ın Fıratta On Yıl Adlı Kitabının Tanıtımı", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ed. Enver Çakar, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ 2013, s. 19-32.
- WILLIAMS, Sherman, *Some Successful Americans*, Ginn & Company, Boston 1904.

B. İnternet Kaynakları

- <https://archive.org/details/marylyonprecioustime> (E.T. 06.01.2020).
- <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/1> (E.T. 05.01. 2020).
- <https://biography.yourdictionary.com/mary-lyon> (E.T. 06.01.2020)
- <https://www.collegewomen.org/node/13436> (E.T. 02.12.2019)
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mary_Lyon_age_48.jpg (E.T. 05.02.2020)
- <https://compass.fivecolleges.edu/object/mtholyoke:46545> (E.T. 02.12.2019)
- <http://maviboncuk.blogspot.com/2012/06/mount-holyoke-college-alumnae-in-turkey.html#!/2012/06/mount-holyoke-college-alumnae-in-turkey.html> (E.T. 05.01.2020)
- <https://twitter.com/cia> (E.T. 06.01.2020)
- <https://www.bu.edu/missiology/missionary-biography/l-m/lyon-mary-1797-1849/> (E.T. 02.12.2019)
- <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/bitlis-vilayeti/bitlis/din/misyonerler.html> (E.T. 06.01.2020)
- <https://www.massmoments.org/moment-details/first-students-arrive-at-mt-holyoke-seminary.html> (E.T. 05.01.2020)
- <https://www.mtholyoke.edu/marylyon/dailylife> (E.T. 05.01.2020).
- <https://www.mtholyoke.edu/marylyon/childhood> (E.T. 06.01.2020).

EKLER:

EK 1: "Mary Lyon"¹⁰²

EK 2: Mary Lyon'ın üç aydan fazla kaldığı kasabaları gösteren harita ¹⁰³

¹⁰² Banks, *age*, s. 99

¹⁰³ Green, *age*, s. 23.

EK 3: "Eski Mary Lyon Binası"¹⁰⁴

EK 4: "Mary Lyon 48 yaşında"¹⁰⁵

¹⁰⁴ Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu'nun inşa edilen ilk binası. Stengel, *age*, s. 118.

Mary Lyon: Mount Holyoke Kız İlahiyat Okulu...

EK 5: Son Sınıf Öğrencileri Şapel'e yürürken, Mt. Holyoke Üniversitesi, takriben 1908,¹⁰⁶

EK 6: Mary Lyon Binası, Mount Holyoke¹⁰⁷

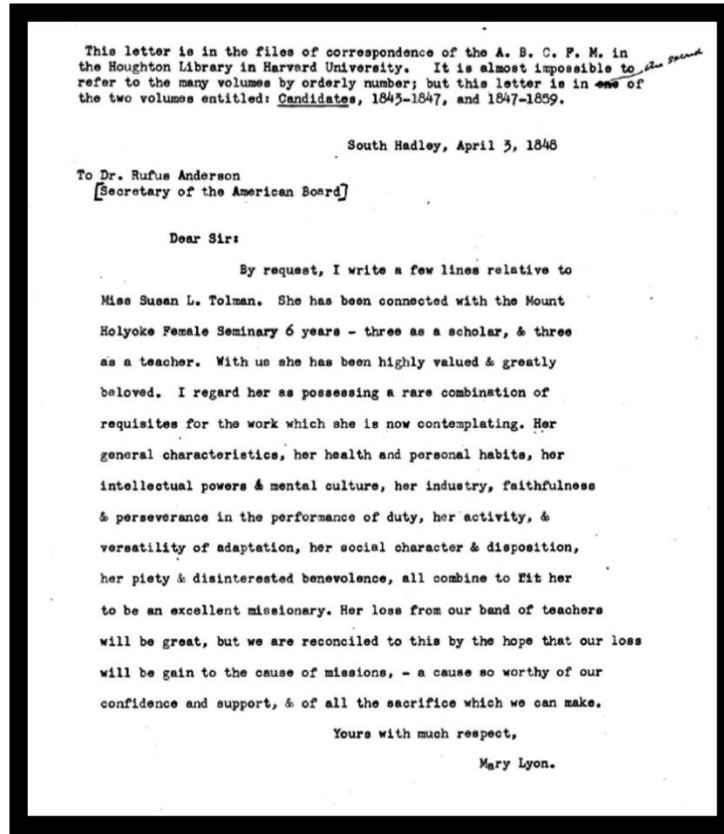
¹⁰⁵ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mary_Lyon_age_48.jpg (E.T. 05.02.2020)

¹⁰⁶ <https://www.massmoments.org/moment-details/first-students-arrive-at-mt-holyoke-seminary.html>
(E.T. 05.01.2020)

¹⁰⁷ Stengel, *age*, s. 160.

EK 7: Jimnastik Sınıfı, 1911, Mount Holyoke Üniversitesi, ¹⁰⁸

Ek 8: Mary Lyon'ın Rufus Anderson'a Mektubu¹⁰⁹

¹⁰⁸ <https://www.collegewomen.org/node/13436> (E.T. 02.12.2019)

Ek 9: 1875 civarı. Bitlis'teki Mount Holyoke Kız Okulunun içi¹¹⁰

EK 10: Mount Holyoke Okulu, Sanat Galerisi¹¹¹

¹⁰⁹ <https://compass.fivecolleges.edu/object/mtholyoke:46545> (E.T. 02.12.2019)

¹¹⁰ <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/bitlis-vilayeti/bitlis/din/misyonerler.html> (E.T. 06.01.2020)

THE MINERALOGICAL CABINET.
Lyman Williston Hall.

EK 11: Mount Holyoke Okulu, Minerolojik Sergi Odası¹¹²

THE ZOOLOGICAL LABORATORY.
Lyman Williston Hall.

EK 12: Mount Holyoke Okulu, Zooloji Laboratuvarı¹¹³

¹¹¹ Stow, *age*, s. 103.

¹¹² *Age*, s. 147.

THE ORNITHOLOGICAL ALCOVE.
Lyman Williston Hall.

EK 13: Mount Holyoke Okulu, Kuşbilimle ilgili Bölüm¹¹⁴

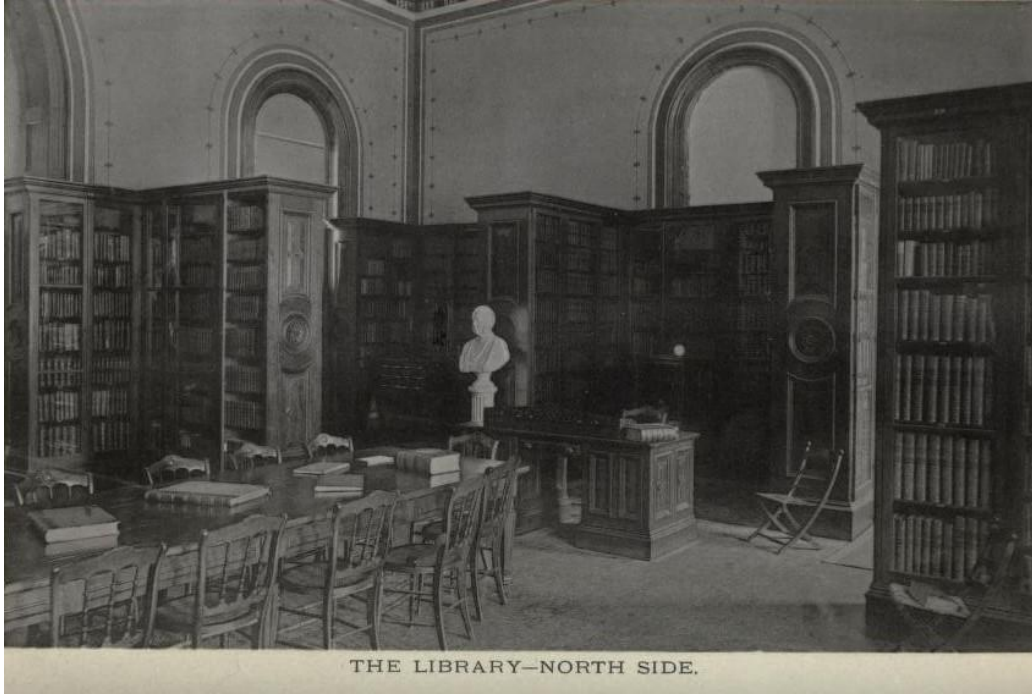

THE BOTANICAL ROOM.
Lyman Williston Hall.

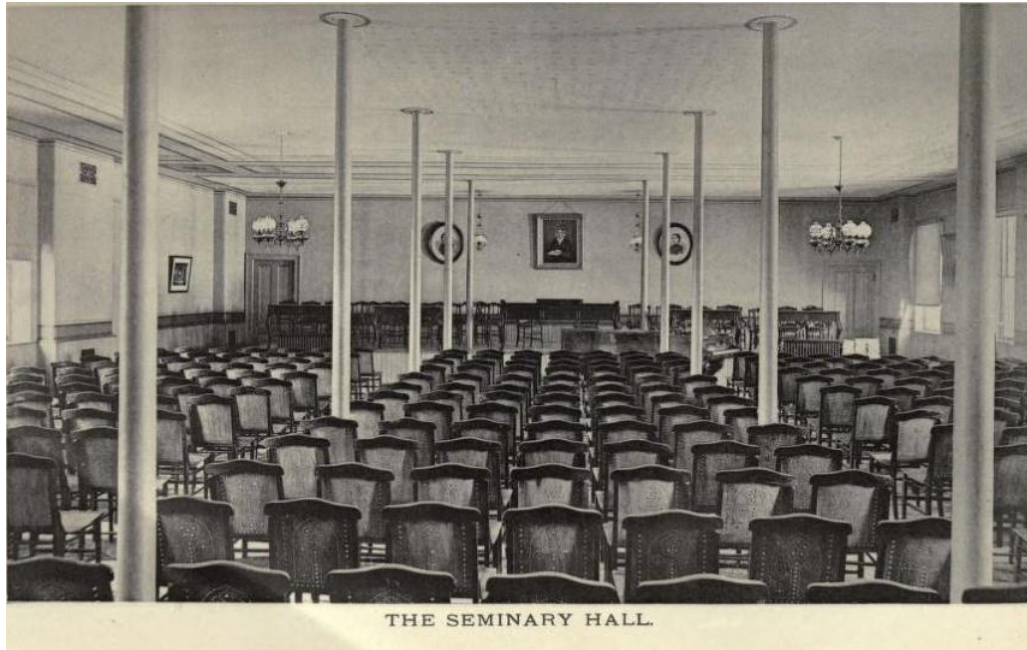
EK 14: Mount Holyoke Okulu, Botanik Odası¹¹⁵

¹¹³ *Age*, s. 300.

¹¹⁴ *Age*, s. 324.

EK 15: Mount Holyoke Okulu, Kütüphane-Kuzey Bölümü¹¹⁶

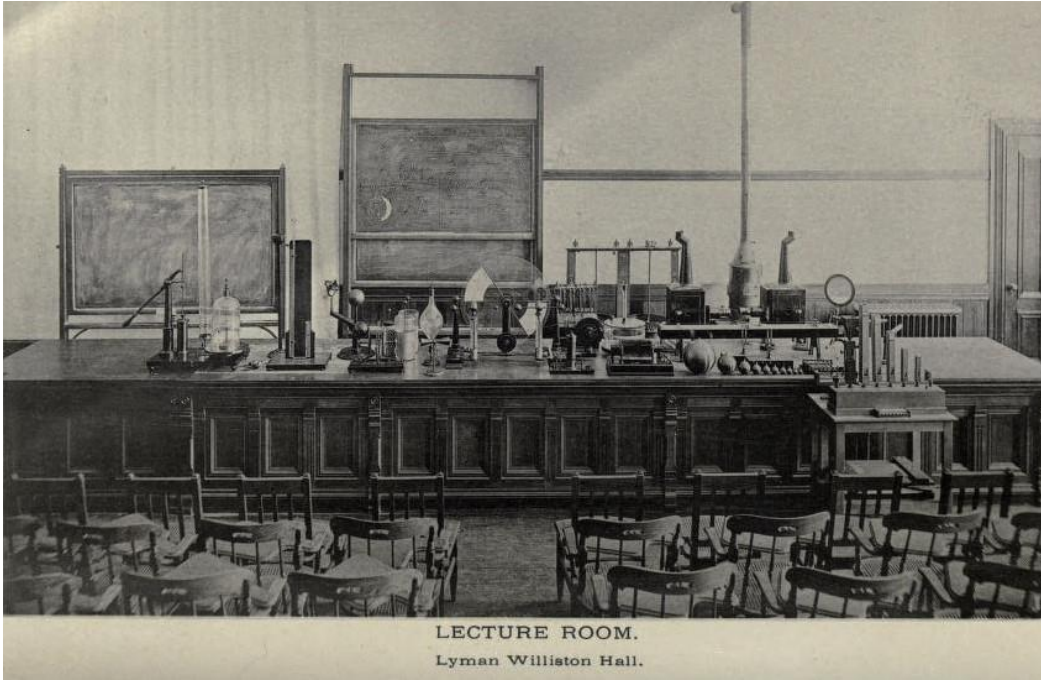

EK 16: Mount Holyoke Okulu, Seminer Salonu¹¹⁷

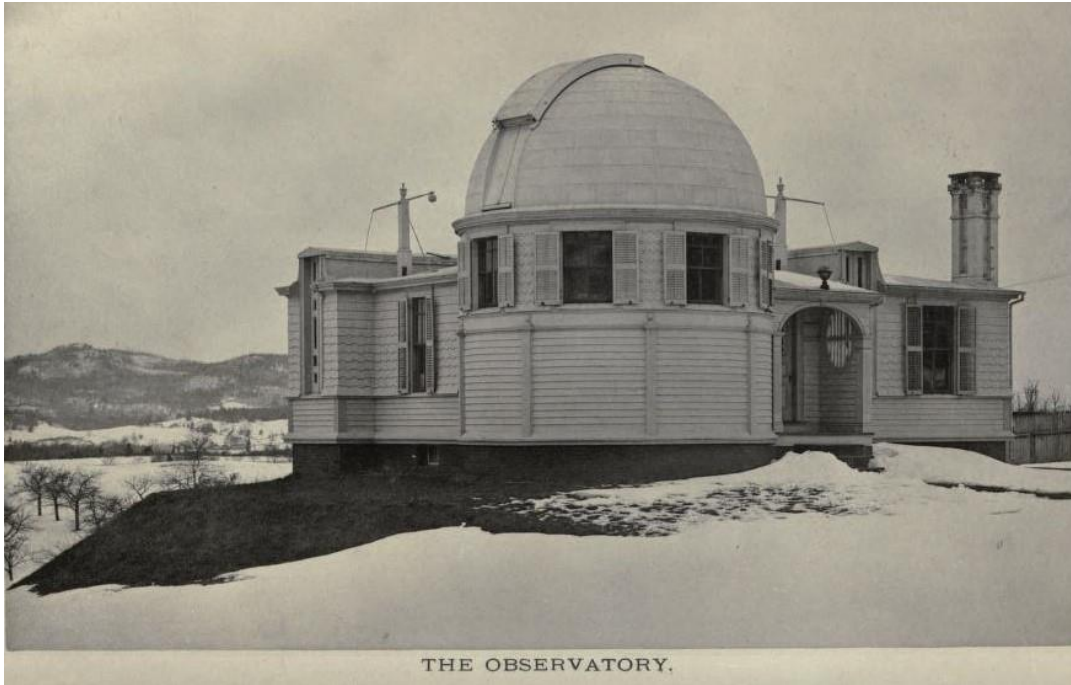
¹¹⁵ *Age*, s. 273.

¹¹⁶ *Age*, s. 221.

¹¹⁷ *Age*, s. 132.

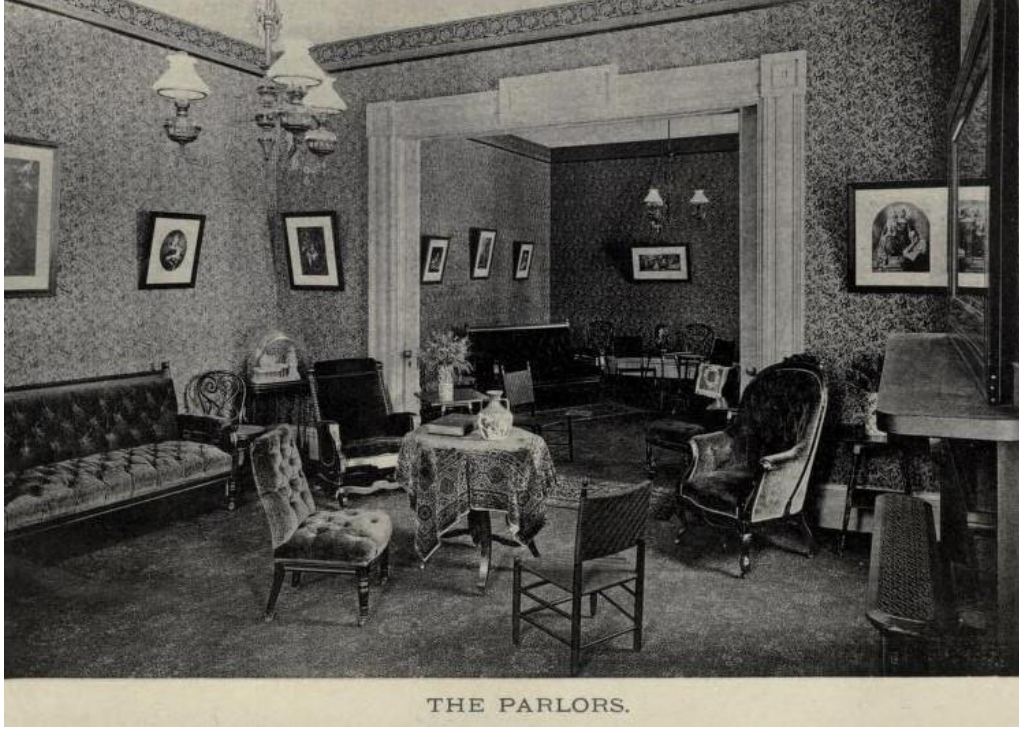
EK 17: Mount Holyoke Okulu, Sınıf¹¹⁸

EK 18: Mount Holyoke Okulu, Gözlemevi¹¹⁹

¹¹⁸ *Age*, s. 315.

¹¹⁹ *Age*, s. 235.

EK 19: Mount Holyoke Okulu, Görüşme Salonu¹²⁰

¹²⁰ *Age*, s. 61.